

Univerzita Pardubice
Fakulta zdravotnických studií

**Antisemitismus ve zdravotnictví a postoj
všeobecných sester k židovským pacientům**

Anti-Semitism in the health care and attitude of general nurses to the jewish
patients

Bc. Jitka Egermajerová
Diplomová práce
Pardubice 2014

Univerzita Pardubice
Fakulta zdravotnických studií
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jitka Egermajerová**
Osobní číslo: **Z12181**
Studijní program: **N5341 Ošetrovatelství**
Studijní obor: **Ošetrovatelství ve vybraných klinických oborech**
Název tématu: **Antisemitismus ve zdravotnictví a postoje všeobecných sester k židovským pacientům**
Zadávací katedra: **Katedra ošetrovatelství**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Studium literatury, sběr informací a popis současného stavu řešené problematiky.
2. Stanovení cílů a metodiky práce.
3. Příprava a realizace výzkumného šetření dle stanovené metodiky.
4. Analýza a interpretace získaných dat.
5. Zhodnocení výsledků práce.

Rozsah grafických prací: dle doporučení vedoucího

Rozsah pracovní zprávy: 50 stran

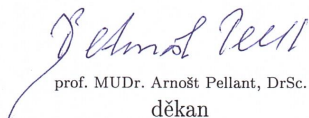
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

1. BERGMANN, Werner. Geschichte des Antisemitismus. München: Beck, 2002, 143 p. ISBN 34-064-7987-1.
2. DANICS, Štefan a Tomáš KAMÍN. Extremismus, rasismus a antisemitismus. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky, 2005, 114 s. ISBN 80-725-1204-8.
3. DOLEŽELOVÁ, Jana, Alexandr PUTÍK a Jiřina ŠEDINOVÁ. Židovské tradice a zvyky. Praha: Židovské muzeum, 1995, 101 s. ISBN 80-856-0814-6.
4. FRANKOVÁ, Anita. Historie Židů v Čechách a na Moravě: od emancipace do současnosti: průvodce expozicí. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, 79 s. Průvodce expozicí. ISBN 80-856-0896-0.
5. CHANES, Jerome A. Antisemitism: a reference handbook. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, c2004, xviii, 347 p. ISBN 18-510-9497-0.

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Kateřina Čermáková, DiS.
Katedra ošetřovatelství

Datum zadání diplomové práce: 1. října 2012
Termín odevzdání diplomové práce: 5. května 2014

prof. MUDr. Arnošt Pellant, DrSc.
děkan

L.S.

PhDr. Kateřina Čermáková, DiS.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 18. března 2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 17. 3. 2014

Bc. Jitka Egermajerová

Poděkování:

Ráda bych poděkovala PhDr. Kateřině Čermákové, Dis. za vedení mé diplomové práce, poskytnutí odborných konzultací, cenných rad a připomínek. Všem respondentům, kteří se podíleli v empirické části mé diplomové práce a nakonec mé rodině a přátelům, kteří mě podporovali po celou dobu mého studia.

Anotace a klíčová slova

Anotace

Tématem diplomové práce je „Antisemitismus ve zdravotnictví a postoj všeobecných sester k židovským pacientům“. Teoretická část diplomové práce je zaměřená na antisemitismus, judaismus, multikulturní a transkulturní ošetrovatelství a specifika ošetrovatelské péče o K/P židovského vyznání, které jsou především závislé na židovských zvycích a tradicích. Empirická část má za cíl zjistit, jaké vědomosti mají všeobecné sestry o problematice antisemitismu, vyhodnotit postoj všeobecných sester k židovským K/P a zmapovat, jaké mají všeobecné sestry vědomosti, týkající se židovských zvyků. K získání informací byl použit elektronický či tištěný dotazník, který byl distribuován po celé České republice do zdravotnických zařízení. Získané poznatky byly zpracovány do tabulek a grafů. Bylo prokázáno, že všeobecné sestry mají dobré vědomosti o problematice antisemitismu, ke každému K/P přistupují jako k bio – psycho - socio - spirituální bytosti a respektují jeho náboženské vyznání. Jediný malý nedostatek, který všeobecné sestry projevovaly, byl v oblasti židovských zvyků.

Klíčová slova

Antisemitismus, judaismus, Židé, K/P, multikulturní ošetrovatelství, transkulturní ošetrovatelství

Annotation

The subject of this diploma thesis is „Anti-Semitism in the health care and attitude of general nurses to the jewish patients“. The theoretical part is focused on the anti-semitism, judaism, multicultural and transcultural nursing, and the specifics of the jewish client/patient nursing, which are mainly dependent on the jewish habits and traditions. The empirical part's targets are to determine the knowledge that general nurses have about anti-semitism, to determine the attitude of the general nurses to the jewish clients/patients, and to determine the knowledge of the general nurses about the jewish habits. For obtaining this data were used electronic and physical questionnaires, which were distributed to the medical institutions over the Czech republic. The obtained data were processed into the tables and graphs. It was proven that the general nurses have good knowledge about anti-semitism, their attitude to every client/patient is like to the bio – psycho – socio – spiritual being, and they respect the client's/patient's religion. The only small deficit in the nurse's knowledge was the area of the jewish habits.

Keywords

Anti-semitism, judaism, Jews, client/patient, multicultural nursing, transcultural nursing

Obsah

Seznam použitých zkratek.....	10
Úvod.....	11
TEORETICKÁ ČÁST.....	13
1 Antisemitismus.....	14
2 Judaismus.....	17
2.1 Historie Židů.....	18
2.2 Historie Židů v Čechách a na Moravě.....	20
2.3 Náboženské texty.....	24
2.3.1 Tanach.....	24
2.3.2 Mišna.....	25
2.3.3 Talmud.....	25
2.4 Směry v judaismu.....	25
2.4.1 Ortodoxní judaismus.....	25
2.4.2 Konzervativní judaismus.....	25
2.4.3 Rekonstrukcionismus.....	25
2.4.4 Chasidský judaismus.....	26
2.4.5 Reformní judaismus.....	26
2.5 Synagóga.....	26
3 Židovské zvyky a tradice.....	27
3.1 Modlitby.....	27
3.2 Stravování.....	28
3.3 Odívání.....	29
3.4 Rituální čistota.....	29
3.5 Židovská domácnost.....	29
3.6 Běh života.....	29
3.6.1 Narození	30
3.6.2 Obřízka.....	30
3.6.3 Vykoupení prvorozeného.....	30
3.6.4 Dospívání.....	31
3.6.5 Zásnuby, svatba a rozvod.....	31
3.7 Židovské svátky	33
4 Multikulturní/transkulturní ošetrovatelství.....	33
4.1 Základní pojmy.....	33
4.2 Multikulturní/interkulturní a transkulturní.....	35
4.2.1 Multikulturní společnost.....	35
4.2.2 Interkulturní společnost.....	35
4.2.3 Transkulturní ošetrovatelství.....	35
4.3 Teorie transkulturní péče	36
4.4 Multikulturní aspekty v péči o Žida.....	37
4.4.1 Potrat.....	38
4.4.2 Nemoc a smrt.....	38
EMPIRICKÁ ČÁST.....	40
5 Metodika práce.....	41
5.1 Cíle, výzkumné otázky a hypotézy.....	41
5.2 Charakteristika sledovaného vzorku kvantitativního výzkumu.....	42
5.3 Metodika a harmonogram výzkumu.....	42
6 Vyhodnocení získaných dat	43
7 Diskuze.....	62
7.1 Výzkumná otázka č. 1.....	63

7.2 Výzkumná otázka č. 2.....	66
7.3 Výzkumná otázka č. 3.....	68
8 Testování hypotéz	70
8.1 Hypotéza č.1.....	70
8.1.1 Stanovení hypotéz.....	70
8.1.2 Testování.....	72
8.1.3 Potvrzení či zamítnutí hypotézy.....	73
8.1.4 Interpretace.....	73
8.2 Hypotéza č. 2.....	74
8.2.1 Stanovení hypotéz.....	74
8.2.2 Testování.....	75
8.2.3 Potvrzení či zamítnutí hypotézy.....	75
8.2.4 Interpretace.....	75
9 Návrhy pro praxi.....	76
10 Závěr.....	77
Elektronické zdroje.....	81
Seznam tabulek.....	82
Seznam grafů.....	84
Seznam příloh.....	84

Seznam použitých zkratk

cca	přibližně
ČR	Česká republika
EU	Evropská unie
EUMC	Evropské centrum pro monitorování rasismu a xenofobie
H₀	nulová hypotéza
H_A	alternativní hypotéza
JIMP	jednotka intenzivní metabolické péče
K/P	klient/pacient
kol.	kolektiv
LDN	léčebna dlouhodobě nemocných
n.l.	našeho letopočtu
př.n.l.	před naším letopočtem
PSS	pomaturitní specializační studium
SŠ	střední škola
tab.	tabulka
tj.	to jest
viz.	videre licet (lze vidět)
VOŠ	vyšší odborná škola
VŠ	vysoká škola
vyd.	vydání

Úvod

Diplomová práce je zaměřena na problematiku antisemitismu ve zdravotnictví a postoje všeobecných sester k židovským pacientům.

Antisemitismus je nepřátelství vůči Židům, nenávisť, předsudky a také činy, které z tohoto přesvědčení vyplývají. Tato problematika obecně, ale také ve zdravotnictví, se může jevit jako problém, který se dnes nevyskytuje nebo neexistuje. Ovšem opak může být pravdou. Problematika náboženství je stále velmi aktuální téma. Projevy náboženství mají různou podobu a mohou v nás vyvolávat různorodé emoce, jako je úžas a obdiv, ale také strach, odstup, opovrhování. Fyzické útoky z důvodu náboženského vyznání nejsou v současném světě jevem neobvyklým.

Agentura Evropské unie pro základní práva se zajímala o to, jaké mají Židé žijící v EU zkušenosti s antisemitismem. Z uveřejněných výsledků vyplývá, že 2/3 dotázaných Židů považují antisemitismus ve své zemi za velký problém a 3/4 si myslí, že se situace v uplynulých pěti letech výrazně zhoršila. Dále více než 1/5 Židů uvedla, že se stala svědkem antisemitického jednání (nadávky, obtěžování nebo napadení) a 2 % se stala sama cílem protizidovsky motivovaného fyzického útoku. Dle těchto výsledků se problematika antisemitismu v EU jeví jako velmi aktuální. (Židovská obec v Praze, 2013)

Dle Federace židovských obcí v ČR se počet Židů na celém světě dnes odhaduje na 14 milionů, z toho v USA žije 5 milionů, v Izraeli 4 miliony a ve státech bývalého Sovětského svazu 3 miliony. V Evropě se počet Židů odhaduje na 1,5 milionů. V ČR dnes existuje 10 židovských obcí, které mají dohromady přibližně 3 tisíce registrovaných členů a další židovské spolky čítají přibližně 2 tisíce členů. Odhadem žije v ČR 15 – 20 tisíc Židů, avšak většina z nich není registrována. Jeden z důvodů popírání židovské identity může být určitá obava z antisemitistických útoků. (Federace židovských obcí v ČR, 2010)

Problematika antisemitismu a judaismus je ve zdravotnictví důležitým tématem. Mezi námi stále žije cca 800 přímých přeživších holokaustu, kteří jsou častí příjemci zdravotní, sociální péče a vyžadují specifický přístup. Velmi četnou skupinu dnes tvoří i druhá generace přeživších, u které se může projevit transgenerační přenos traumatu, který prožili jejich rodiče. Při své práci se můžeme setkat s výše uvedenými skupinami K/P a pro kvalitu poskytované ošetrovatelské péče je důležité, abychom přistupovali ke každému K/P individuálně a respektovali jeho náboženské vyznání a zvyky, které s tím souvisí, považovali

K/P za bio-psycho-sociální-spirituální bytost.

Posláním této diplomové práce je připomenout problematiku antisemitismu a jeho možného dopadu v oblasti zdravotní péče.

Cílem diplomové práce je:

- z aktuálních literárních zdrojů popsat problematiku judaismu a antisemitismu,
- zjistit, jaké vědomosti mají všeobecné sestry o problematice antisemitismu,
- vyhodnotit postoj všeobecných sester k židovským K/P,
- zmapovat, jaké mají všeobecné sestry vědomosti, týkající se židovských zvyků,
- vytvořit edukační materiál pro zdravotní sestry, který bude stručně popisovat judaismus, zvyky a specifika ošetrovatelské péče.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Antisemitismus

Pojem antisemitismus označuje souhrnně nepřátelský vztah vůči Židům, nenávisť, předsudky a činy, které z tohoto přesvědčení vyplývají. Slovo antisemitismus poprvé použil německý novinář Wilhelm Marr v roce 1879 ve své knize „Cesta k vítězství germánství nad židovstvím“. Wilhelm Marr byl protižidovský rasista, jehož cílem bylo slovem „antisemitismus“ nahradit ustálený termín „Judenhass“ (nenávisť k Židům) a eliminovat tak zřetelný emocionální náboj ve starším termínu. Doslovný překlad slova antisemitismus znamená odpor („anti“) vůči Semitům, mezi které patří i Arabové a další národy. (Danics a kol., 2005, Bergmann, 2002)

Vymežit pojem „antisemitismus“ a postihnout všechny jeho podstatné prvky není jednoduché. Existuje mnoho definic, které popisují antisemitismus. Některé jsou kratší, jiné delší, ale jedno mají společné. Antisemitismus popisují jako nepřátelství, nenávisť k Židům. Velký sociologický slovník popisuje antisemitismus jako: „*Nepřátelský vztah vůči Židům, kteří žijí v různých zemích v diaspoře anebo ve státě Izrael*“. (Maříková a kol., 1996, str. 82) Encyklopedie dějin antisemitismu uvádí definici: „*Pojmem antisemitismus je označována iracionální nenávisť vůči židovskému etniku, kultuře či náboženství*“. (Budil a kol. 2013, str. 57) Cizojazyčná literatura uvádí například definici: „*Antisemita je někdo, kdo nemá rád Židy více, než je nezbytně nutné*“. (Chanes, 2004, str. 15)

Nejrozšířenější definici antisemitismu sestavilo v roce 2005 Evropské centrum pro monitorování rasismu a xenofobie (EUMC), které je orgánem Evropské unie. Definice je pojmenována jako „Pracovní definice antisemitismu“ a zní: „*Antisemitismus je určitý způsob vnímání židů, které lze vyjádřit jako nenávisť vůči židům. Slovní a fyzické projevy antisemitismu jsou zaměřeny proti židovským nebo nežidovským osobám nebo jejich majetku, proti institucím židovské komunity a náboženským zařízením*“. (Budil a kol., 2013, str. 58)

Pracovní definice antisemitismu dále uvádí, že za antisemitistické mohou být považovány projevy namířené proti státu Izrael, jakožto představiteli židovského národa. Dále poskytuje výčet jednoznačných projevů antisemitismu:

1. napomáhání, případně ospravedlňování zabíjení či ubližování Židů ve jménu radikálních ideologií nebo extremistických náboženských názorů,
2. používání nepravdivých, odlidšťujících, demonizujících nebo stereotypních tvrzení a názorů o Židech jako jednotlivcích nebo o Židech kolektivně a také šíření mýtu

- o světovém židovstvu a jeho kontroly nad médii, ekonomikou, vládami a dalšími veřejnými institucemi,
3. obviňování Židů, že mohou za všechny skutečné i domnělé zločiny spáchané jak jednotlivci, tak skupinami a dokonce i za zločiny spáchané nežidovskými osobami,
  4. popírání existence, rozsahu a mechanismu (např. existence plynových komor) záměrné genocidy židovského lidu páchané nacionálně-socialistickým Německem a jeho podporovateli a spoluviníky během II. světové války,
  5. obviňování Židů, jednotlivců a Izraele z vymyšlení holokaustu nebo jeho zveličování,
  6. obviňování Židů z upřednostňování státu Izrael a svých priorit před zájmy států jejichž jsou občany. (European Forum on Antisemitism: Pracovní definice antisemitismu, 2012)

Projevy antisemitismu proti Státu Izrael mohou být následující:

- 1 . popírání práva Židů na sebeurčení, např. tvrzení, že existence Státu Izrael je založena na rasismu,
- 2 . uplatňování takových standardů chování a očekávání, která nejsou uplatňována vůči jiným demokratickým státům,
- 3 . charakterizování Státu Izraele a Izraelců tvrzeními a symboly, které jsou spojovány s klasickým antisemitismem, např. tvrzení, že Židé jsou zodpovědní za smrt Ježíše Krista, srovnávání dnešního konání a politiky Státu Izrael s nacistickou politikou,
- 4 . hromadné obviňování Židů za akce vykonané Státem Izrael. (European Forum on Antisemitism: Pracovní definice antisemitismu, 2012)

Antisemitismus je charakterizován množstvím různých typů, které na sebe v průběhu historie antisemitismus vzal. Je to náboženský, ekonomizující, nacionalistický, rasistický, politizující, historizující a globální antisemitismus. (Danics a kol., 2005)

Nábožensky motivovaný antisemitismus je též známý jako pohanský a křesťanský antijudaismus. Pohanský antijudaismus známe již od 1. tisíciletí před Kristem, kdy se Židé se svým monoteismem potýkali s nepochopením od ostatních národů, hlavně Řeků a Římanů. Křesťanský antijudaismus ve středověku dával Židům za vinu ukřižování Ježíše Krista, byli obviňováni, že tráví křesťanům studny, že jsou roznašeči moru a páchají rituální vraždy novorozeňat, křesťanských panen, jejichž krev používali k přípravě tradičního pokrmu, tzv. macesů. (Danics a kol., 2005)

Ekonomizující antisemitismus představují výhrady, nenávisť, příkazy k zaplacení toleranční daně, zabavování majetku, vyhánění a pogromy namířené vůči Židům z ekonomických důvodů. Základem ekonomizujícího antisemitismu je vnímání Židů jako lichvářů, kupčíchů, kapitalistů. (Danics a kol., 2005)

Nacionalistický antisemitismus se rozvíjí v době vzniku moderních národů a národních států. Židé díky své teritoriální rozptýlenosti po světě nebyli uznáváni jako součást národa, se kterým žili a byly neustále vylučováni. (Danics a kol., 2005)

Rasistický antisemitismus, také "šoa" měl nejbrutálnější podobu v letech 1933 – 1945, kdy byly přijaty Norimberské zákony (1935), proběhla Křišťálová noc (1938) a nacistická politika se ujala „konečného řešení židovské otázky“, která vedla ke smrti 5 – 6 milionů zcela nevinných lidí. (Danics a kol., 2005)

Politizující antisemitismus představuje kritika státu Izrael. Historizující antisemitismus, též popírání šoa se objevil v na konci 50. let 20. století. Začali se objevovat názory a stále se objevují, že počet obětí holokaustu zdaleka nedosáhl 5 – 6 milionů, ale mnohem méně. Vyvracejí podíl Hitlera na „konečném řešení židovské otázky“, dokonce tvrdí, že Hitler sám nevěděl o existenci koncentračních a vyhlazovacích táborů. (Danics a kol., 2005)

Globální antisemitismus, též „nový antisemitismus“ představuje novodobý antisemitismus, který je orientován globálně. Vznikají nové extremistické organizace, nenávislné názory a projevy šířící se po internetu, pomocí médií a Židé jsou popisováni jako ozbrojení násilníci, kteří si usurpují a ohrožují Palestinu. (Danics a kol., 2005)

Židovská obec v Praze monitoruje projevy antisemitismu v České republice a pravidelně vydává Výroční zprávu o projevech antisemitismu v České republice za daný rok. Nejnovější výroční zpráva za rok 2012 popisuje seznam antisemitských incidentů a použitá data pocházejí od osob, které se staly objektem antisemitistických útoků, od českých židovských organizací a komunit, z uveřejněných dokumentů a analýz jiných organizací a státních institucí, z médií, webových stránek a fór monitorovaných organizací. (Židovská obec v Praze, 2013)

Antisemitistické incidenty jsou kategorizovány na 4 skupiny.

Fyzický útok na osoby a majetek

Fyzický útok zahrnuje jakýkoliv útok na osobu, který má za následek ublížení na zdraví nebo

útok, jehož cílem je ublížení na zdraví. Útoky na majetek zahrnují ničení židovských hřbitovů, malování nacistických symbolů na židovské objekty. (Židovská obec v Praze, 2013)

Vyhrožování a obtěžování

Za vyhrožování je považován výrok nebo psaný text, kde je určité osobě vyhrožováno násilným činem kvůli jeho náboženství. Ve chvíli, kdy není výrok jasně formulován nebo adresován určité osobě, je incident považován za obtěžování. Za obtěžování je považován verbální, psaný nebo osobní projev nenávisti vůči Židům, který není adresován určité osobě nebo skupině. (Židovská obec v Praze, 2013)

Antisemitistické texty a vyobrazení

Antisemitistické weby a diskuzní fóra (Židovská obec v Praze, 2013)

Fyzické projevy antisemitismu, vyhrožování a obtěžování dle Židovské obce zůstávají v roce 2012 na podobné úrovni jako v předešlých letech. (viz. příloha č. 1) Obtěžování bylo prováděno pomocí nenávistných e-mailů a dopisů. Naopak došlo ke zdatelnému nárůstu antisemitistických projevů slovem a obrazem (články, videa a obrazy) a to hlavně na internetu. Důvodem vzrůstu těchto incidentů může být snížení počtu demonstrací a akcí pořádaných českými pravicovými extremisty a přesun jejich aktivit právě na internet, kandidování J. Fischera na post prezidenta, vystupňování izraelsko–palestinského konfliktu a také vnímání společenských a ekonomických problémů většinou společností. Důležitou roli hrály zřejmě i církevní restituce, které vedly k projevům nenávisti k církvím a současně i v určité míře k židovské komunitě. V evropském kontextu se Česká republika stále jeví jako jedna ze zemí, kde je nejnižší počet antisemitistických incidentů. Naproti tomu ve světě vzrostl počet antisemitistických incidentů zhruba o třetinu, a to hlavně ve Francii a v Německu. (Židovská obec v Praze, 2013)

2 Judaismus

„Judaismus je termín označující v nejšířším smyslu celý kulturní, sociální a náboženský systém lidu Izraele, židovskou kulturu. Ve specificky náboženském smyslu je judaismus vyznání inspirované Biblií či víra v jednoho Boha (monoteismus), Stvořitele a Vládce veškerenstva, z jehož Boží vůle bylo zjevení na Sinaji uděleno židovskému lidu Desatero přikázání, Tóra a předpisy. Judaismus je obecně popisován jako nikoli náboženství, nýbrž způsob života. „ (Tóthová, 2012, str. 121)

„Judaismus je mnohem víc než náboženství, je to způsob života“. (Forta, 1995, str. 5)

„Judaismus je často nazýván náboženstvím etického monoteismu. Pro Židy to znamená, že morální (etické) hodnoty a víra v jednoho Boha (monoteismu) jdou ruku v ruce. Judaismus je i víra a způsob

života - nemůžete mít jedno bez druhého.“ (Teece, 2004, str.6)

Judaismus je nejstarší monoteistické náboženství na světě. Ačkoliv byl v roce 1945 vytvořen Stát Izrael, jen 25% Židů se sem vrátilo žít. Nejvíce Židů najdeme v USA, kde žije 30% všech Židů.

„Židé věří, že jsou vyvoleným božím národem a že jim v božích záměrech připadá zvláštní úloha.“ (Keene, 2003, str.38)

2.1 Historie Židů

Dějiny židovského národa se odvíjí od doby, kdy se na území starověké Izraele (asi 2000 let př.n.l) začaly usazovat první kmeny starověkých kultur. V bibli se toto území nazývá Kanaan. Území starověkého Kanaanu začínalo na severu od předhůří Libanonských hor a táhlo se až k Sinajské poušti na jihu. Na západě hraničilo se Středozemním mořem a na východě se syrskou pouští. Obyvatelé Kanaanu se nazývají Kenaanci, což je souhrnný název pro etnické skupiny, které patří k západním Semitům. Kenaanci byli postupně pod nadvládou Babyloňanů, Chetitů, Hyksósů a Egyptanů. Byli to dobří obchodníci a zemědělci, což jim umožňovala úrodná půda při řece Jordánu. Nejstarším kenaanským městem bylo Jericho. (Mayer, 1989)

Počátek židovských dějin lze nalézt v nejstarších biblických textech Pět knih Mojžíšových „Tora“, zejména v První knize Mojžíšově „Genesis“. Genesis popisuje stvoření světa, osud hebrejských kmenů před příchodem do Kanaanu a zmiňuje se o patriarších Abrahámovi, Izákovi, Jákobovi a Josefovi. Patriarchové byli polokočovníci, kteří putovali po oblasti Předního východu. Při putování se část Izraelců usadila v Egyptě, kde byla později zotročena. Mojžíš „Moše“ je považován za zakladatele judaismu, neboť vyvedl svůj zotročený lid z Egypta. Během putování se Mojžíšovi zjevil Bůh na hoře Sinaj a předal mu na kamenných deskách Tóru. Po čtyřiceti letech putování roku 1250 př.n.l. se Izraelité usadili v Zemi zaslíbené Kanaanu (Palestina). Po usídlení v Kanaanu se Izraelité dělili na 12 kmenů, věnovali se pastevectví, zemědělství, řemeslům a ustanovili si soudce. Doba soudců trvala 300 let a v roce 1000 př.n.l vzniká v Izraeli království. (Tóthová, 2012, Mayer, 1989)

Prvním králem se stal Saul, po jehož smrti nastupuje David a následně Šalamoun. Za vlády Davida a Šalamouna Izrael rozkvétá. David sjednocuje izraelské kmeny a určuje Jeruzalém jako hlavní město, Šalamoun nechává vystavět Chrám. Po Šalamounově smrti se království rozpadá a rozděluje se na Izrael (na severu) a Judeu (na jihu). V roce 721 př.n.l byla Izrael dobyta Asyřany a v roce 586 př.n.l podlehla Judea Babyloňanům, Šalamounův chrám byl

zničen a 10 000 významných osob bylo odvedeno do Babylonu. Po rozpadu Babylónie Kýros II. vydává roku 538 př.n.l edikt, který umožňuje Židům návrat do země, k obnově zaniklého království však nedochází. (Tóthová, 2012, Mayer, 1989, Keene, 2003)

Dalším důležitým mezníkem v židovských dějinách je pád Peršanů a vznik říše Alexandra Makedonského. Došlo k rozvoji helénismu, který ohrožoval židovskou kulturu a zasáhl hlavně vyšší vrstvy. Vše vyvrcholí pokusem o násilnou helénizaci, likvidaci judaismu a chrámového kultu v Jeruzalémě Antiochem IV. Epifanem. Dochází k makabejskému povstání, které vede Juda Makabejský a roku 164 př.n.l je získán jeruzalémský chrám zpět a je zasvěcen opět jedinému Bohu.(Tóthová, 2012, Mayer, 1989, Keene, 2003)

Po vládě Makabejců nastupují Hasmodejci, jejichž vláda se rozšiřuje za hranice Judeje. Uvnitř dynastie dochází k rozepřím, občanské válce, čehož využívá Pompeus a roku 63. př.n.l byl Jeruzalém a Judea dobyt Římany a stává se součástí Říše římské. (Tóthová, 2012, Mayer, 1989)

V roce 40. př.n.l zvolil římský senát králem Judeje Héróda Velikého, který velkolepě přestavil jeruzalémský chrám. Celá země byla pod římskou správou, kterou Židé snášeli velmi špatně, byli hospodářsky a nábožensky vykořisťováni. (Mayer, 1989)

V letech 66 – 74 n.l. došlo k první židovské válce, kterou krutě potlačil římský vojevůdce Vespasianus. Kruté potlačení povstání vedlo k zániku židovské státnosti v Jeruzalémě, jeruzalémský chrám byl zbořen, zbyla jen Zeď nářků a Chrám již nikdy nebyl obnoven. Druhá židovská válka proběhla v letech 132 – 135 n.l., kterou vedl Šimon bar Kochba a jež byla potlačena vojsky císaře Hadriana. Mnoho Židů bylo popraveno, prodáno do otroctví, vyhnáno ze země a židovské osídlení v Palestině silně pokleslo. Židé začali žít v diasporách, v zemích křesťanských a muslimských se stali trpěným menšinovým společenstvím. Majoritní skupiny byly obvykle netolerantní, docházelo k mučení, zabíjení a vyhánění Židů. Tolerantní k židovské menšině byli v muslimském Španělsku, ovšem po katolickém dobytí Španělska roku 1492 byli Židé, kteří nekonvertovali na katolickou víru, vyhnáni. (Podlešák, 1997)

V středověku mezi lety 500 – 1500 vznikla dvě židovská společenství, která měla vlastní hovorový jazyk. Židé aškenázští (z Německa) obývali střední a východní Evropu a užívali jazyk jidiš. Židé sefardští (ze Španělska) obývali západní a jižní Evropu, mimoevropské Středomoří a užívali jazyk ladino. (Podlešák, 1997)

Po Velké francouzské revoluci a po revoluci v roce 1848 se postavení Židů v západní a střední

Evropě zlepšilo, avšak v Evropě východní jejich útlak stále převládal. Jako reakce na novou vlnu antisemitismu ve druhé polovině 19. století vnikl v Evropě a hlavně Rusku sionismus, který má za cíl obnovu židovského státu a hebrejské kultury v Palestině. (Podlešák, 1997)

V druhé polovině 19. století a prvních dvou desetiletích 20. století dosáhli Židé plné rovnoprávnosti s většinovou populací a v západní a střední Evropě se asimilovali. Avšak následný německý nacismus a druhá světová válka, která proběhla v období 1. září 1939 - 8. května 1945, vedla ke krutému pronásledování a vyvražďování Židů. Nacistická genocida (holokaust, šoa) vedla k vyhlazení více než šesti milionů Židů, což představovalo tehdy přes polovinu židovské populace. (Podlešák, 1997)

Jako reakce na otřesnou nacistickou genocidu byl Jeruzalém v roce 1947 rozdělen na stát židovský a arabský a v roce 1948 byl vyhlášen Stát Izrael. (Podlešák, 1997)

2.2 Historie Židů v Čechách a na Moravě

Osudy Židů v Čechách a na Moravě tvoří významnou část českých dějin a dějin Židů v diaspoře. Židé přicházeli do českých zemí již v období Velkomoravské říše (830 – 906 n.l), avšak zmínky o trvalém osídlení Moravy a o přítomnosti židovských obchodníků v Praze pocházejí až z 10. století. Židé se zabývali dálkovým a vnitřním obchodem, díky kterému mohli odvádět panovníkovy vysoké daně, poskytovat půjčky a na oplátku jim panovník umožnil svobodně vyznávat judaismus a přiznal oprávnění spravovat své vnitřní záležitosti podle zásad židovského práva. Od konce 11. století se postavení Židů zhoršovalo. V roce 1096, kdy byla podniknuta první křížová výprava, byli Židé nuceni ke křtu nebo byli vyvražďováni. Katolická církev projevovala snahu omezit práva Židů. V roce 1179 a 1215 proběhl 3. a 4. lateránský koncil, na kterém se ustanovilo, že Židé musí nosit zvláštní označení, musí žít jen ve čtvrtích speciálně pro ně vymezených, nesměli pracovat v zemědělství, provozovat většinu řemesel a vlastnit půdu, aby nekonkurovali svým křesťanským sousedům. Naopak mohli půjčovat peníze na úrok, protože lichva byla křesťanům zakázána jako něco neetického. (Putík a kol., 2005, Zahradníková, 2006)

Postavení Židů vždy záleželo na panovníkovi. Někteří panovníci byli Židům nakloněni, uznali jim určitá privilegia, avšak většinou požadovali na oplátku finanční dary. (Putík a kol., 2005, Zahradníková, 2006)

Židovské znamení bylo vnějším vyjádřením segregace Židů a mělo v dějinách různou podobu – žluté kolečko našité na levé straně na oděvu, žlutá páska na rukávu, zvláštní tvar klobouku,

povinnost nosit vousy, závoj s žlutým pruhem, zvláštní sestřih vlasů. Za druhé světové války mělo židovské znamení podobu žluté Davidovy hvězdy s nápisem „Jude“. (Putík a kol., 2005, Zahradníková, 2006)

Z raného středověku se nedochovala žádná listina, která by popisovala židovská privilegia. První židovská privilegia, jejichž text se dochoval, vydal v letech 1255 a 1262 Přemysl Otakar II. Listina, označována jako „Statuta Judeorum“ zaručovala Židům nedotknutelnost jejich života, zdraví a majetku, ochranu jejich hřbitovů a synagog. Potvrdila vnitřní autonomii a příslušnost Židů pod jurisdikci panovníka a dále stanovila pravidla půjčování peněz na úrok. Podle této listiny nebyli Židé chráněni jako svobodní lidé, nýbrž služebníci krále. Útok na Židy byla posuzován jako útok na panovníkův majetek. (Putík a kol., 2005, Zahradníková, 2006)

Postavení Židů vždy záleželo na panovníkovi. Někteří panovníci byli Židům nakloněni, uznali jim určitá privilegia, avšak většinou požadovali na oplátku finanční dary. Období krize za vlády Václava IV. a následných husitských válek v 15. století bylo pro Židy příznivé. Sympatizovali s husity a dodávali jim zbraně a další zboží. Pomoc husitům se stala důvodem, proč byli Židé vypovězeni roku 1422 z Bavorska a roku 1425 z Jihlavy. Po skončení husitských válek došlo k oslabení moci panovníka a výhradní pravomoci nad Židy. Hospodářská deprese a rozvíjející se křesťanské půjčování měli vliv na Židovské peněžnictví. Měšťané se snažili omezovat Židy jak v obchodu, tak v řemeslech a nakonec si dokázali vynutit vypovězení Židů z většiny královských měst. Vyhnanců se ujala šlechta, která je usazovala na svých panstvích. Hlavním úkolem Židů bylo poskytovat úvěr a postarat se o odbyt zemědělských výrobků. (Putík a kol., 2005, Zahradníková, 2006)

Nástup Habsburků v 16. století na český trůn měl rozsáhlé následky. Ferdinand I. bojoval za obnovení vladařské autority. Židé byli opět podřízeni panovníkovi a museli mu odvádět daně. Ferdinand měl k Židům velmi nevyrovnaný postoj a za dobu své vlády je dvakrát vypověděl ze země. Situace se zlepšila za vlády Maxmiliána II., který Židům potvrdil jejich privilegia a uvolnil některá omezení týkající se obchodu. V období Třicetileté války (1618 - 1648), která probíhala mezi habsbursko – katolickým táborem a protihabsburským táborem, stáli Židé na straně Habsburků. Bohatě je zásobovali zbraněmi, dalším zbožím a hlavně odváděli vysoké daně. Za tyto zásluhy dosáhli potvrzení o rozšíření židovských privilegií a hlavně povolení provozovat většinu řemesel. (Putík a kol., 2005, Zahradníková, 2006)

Po skončení války začal stát pomocí administrativních opatření usilovat o snížení počtu Židů a omezení jejich hospodářské činnosti. Dále byli Židé vystavováni tlaku ze strany církve, hlavně Jezuitů. Vyvrcholením protižidovské politiky bylo vyhlášení tzv. familiantského zákona v roce 1726, podle kterého se v židovských rodinách směli ženit pouze nejstarší synové. (Putík a kol., 2005, Zahradníková, 2006)

Za vlády Marie Terezie v 18. století došlo k nejzávažnějšímu ohrožení existence Židů v českých zemích, hlavně v Praze. Roku 1744 Marie Terezie Židy vypověděla ze země kvůli podezření ze spolupráce s nepřítelem během pruské okupace Prahy. Fakticky se toto vypovězení týkalo jen židovských rodin žijících v Praze. Roku 1748 své rozhodnutí odvolala, avšak od té doby museli Židé platit tzv. toleranční daň. (Putík a kol., 2005, Zahradníková, 2006)

Na konci 18. století za vlády Josefa II bylo vydáno několik patentů, které příznivě ovlivnily život Židů. Na jejich základě byla odstraněna určitá část diskriminačních nařízení, byla zrušena povinnost nosit židovské znamení, Židé směli navštěvovat školy všech typů, univerzity (s výjimkou teologické fakulty), vykonávat jakákoliv zaměstnání a se svolením úřadu se mohli usazovat mimo ghetta. Všechny patenty shrnul Židovský systematický patent z roku 1797, který tvořil základ právního postavení Židů až do poloviny 19. století. I přes vznik patentů zůstávala stále některá omezení, jako například existence ghetta, zvláštní židovská daň, familiantský zákon. (Franková, 2005, Zahradníková, 2006)

Revoluci v roce 1848 Židé uvítali a aktivně se jí účastnili. Měli zástupce v politických orgánech a místních výborech, vstupovali do akademických a občanských legií a také se účastnili pouličních bojů s nadějí, že získají rovnoprávnost. Výsledkem bylo zrušení většiny omezujících nařízení, avšak definitivní zrovnoprávnění Židů přinesla až ústava z roku 1867. (Franková, 2005, Zahradníková, 2006)

Určitá část společnosti nepokládala zrovnoprávnění Židů za správné, hlavně z hlediska podnikání. Vznikaly protižidovské demonstrace, které vyvrcholily koncem 19. století v souvislosti s politickou situací. Jako reakce na protižidovské demonstrace vzniklo židovské národní hnutí „sionismus“, které se snažilo o návrat k židovství a jeho kulturním hodnotám. Sionistické organizace také shromažďovaly peníze do Židovského národního fondu, který se zabýval vykupováním půdy v Palestině. (Franková, 2005, Zahradníková, 2006)

Ačkoliv v Československu žilo jen 360 000 Židů, měli významný podíl na hospodářském

a kulturním životě země. Židé se stávali ministry ve vládě, Československo navázalo diplomatické styky s Palestinou a roku 1927 prezident T.G. Masaryk navštívil Jeruzalém. Židovské spolky a organizace mohly svobodně fungovat, vydávat časopisy a byly pořádány mezinárodní sionistické kongresy. (Franková, 2005, Zahradníková, 2006)

Mnichovskou dohodou z 30. září 1938 skončila svobodná existence demokratické Československé republiky, z pohraničí proudili uprchlíci a převážná část Židů do vnitrozemí. Začínají se objevovat protižidovská opatření, která se hlavně snaží zabránit Židům vykonávat jejich povolání a omezit jejich rovnoprávnost. 15 března 1939 dochází k okupaci zbytku země Německem. Na území protektorátu Čechy a Morava byly zavedeny rasové Norimberské zákony z roku 1935. Zákony, nařízení a vyhlášky zbavovaly Židy majetku, bránily jim ve výkonu povolání, omezovaly jejich volný pohyb a zakazovaly styk s „árijským“ obyvatelstvem. Také nařizovaly nosit žlutou Davidovu hvězdu, registrovat se a vylučovaly židovské děti ze škol. Bohoslužby v synagogách byly zrušeny, všechny židovské obce, s výjimkou pražské, byly zrušeny a všechnen majetek z obcí, organizací, jednotlivců byl svážen do Prahy do synagog, které sloužily jako skladiště. (Franková, 2005, Zahradníková, 2006)

Završením okupace byly deportace Židů do ghetta v Lodži a Terezíně. Terezín sloužil jen jako dočasné shromaždiště Židů, od 9. ledna 1942 byla většina vězňů deportována do ghatt a vyhlazovacích táborů v Polsku, Pobaltí a Bělorusku. (Franková, 2005, Zahradníková, 2006)

Po skončení druhé světové války se Židé ocitli ve složité situaci. Ti, kteří se vrátili z koncentračních táborů a emigrace, narazili na problémy s majetkovými restitucemi, ale i antisemitistickými projevy ze strany určitých obyvatel, ale i některých vedoucích představitelů státu. Rada židovských náboženských obcí se potýkala s finančními problémy. (Franková, 2005, Zahradníková, 2006)

V 50. letech prudce zesílily antisemitistické projevy. Postihovala se podpora sionistických organizací a Státu Izrael, v roce 1953 byla většina židovských obcí zrušena. 60. léta přinesla značné uvolnění negativních postojů státu k Židům. Židovská tematika a hlavně holokaust se začal objevovat v publicistice, krásné i naučné literatuře a ve filmu. Až rok 1989 definitivně umožňuje Židům svobodně rozvíjet svůj náboženský a kulturní život, avšak dodnes přetrvávají v určitých vrstvách naší společnosti antisemitistické a rasistické projevy. (Franková, 2005, Zahradníková, 2006)

2.3 Náboženské texty

2.3.1 Tanach

Posvátným spisem judaismu je Písmo svaté neboli hebrejská Bible „Tanach“. Bible je nejdůležitějším ale hlavně dobou svého vzniku nejstarším literárním pramenem a dokladem judaismu. Zahrnuje 39 spisů a vznikala tradováním a později zapisováním v dlouhém časovém rozpětí od začátku 1. tisíciletí př.n.l do konce 1. století n.l. Bible je psána převážně hebrejsky, malé části jsou psány aramejsky. Z hebrejské Bible vychází nejen judaismus, ale do určité míry tvoří základ křesťanství a islámu. Slovo Tanach je zkratkou názvů tří částí, na které se hebrejská bible dělí : Zákon „Tóra“, Proroci „Nebiim“ a Spisy „Ketubim“. (Dingir, 2001, Podlešák, 1997)

Za nejdůležitější část bible se pokládá Tóra, neboli Pět knih Mojžíšových „Pentetauch“, která se skládá z Genesis „Berešit“, Exodus „Šemot“, Leviticus „Vajjikra“, Numeri „Bemidbar“ a Deuteronomium „Devarim“. Tóra představuje základní směrnici judaismu a mravnosti a při bohoslužbách v synagoze se čte z tradičních svitků. (Dingir, 2001, Podlešák, 1997)

Knihy Proroci „Nebiim“ se skládá z osmi knih pojmenovaných po prorocích. Předními nebo prvními proroky jsou nazývány knihy, které mají historický obsah: Jozue, Soudců, První a Druhá Samuelova, První a Druhá Královská. Zadními nebo pozdějšími proroky jsou nazývány 3 knihy, které obsahují proroctví, tj. věštby a vidění Izajáše, Jeremjáše, Ezichiela a kniha o Dvanácti prorocích. Z prorockých knih se předčítá v synagoze o šabat, svátcích a postních dnech. (Keene, 2003, Newman, 1992, Podlešák, 1997)

Spisy „Ketubim“ obsahují Žalmy (150 duchovních zpěvů a modliteb), Přísloví, Jób, Pět svitků, Daniel, Ezdráš, Nehemjáš, První a Druhá kniha Paralipomenom. Svitky se předčítají v synagoze při posvátné bohoslužbě, hlavně o svátcích. (Keene, 2003, Podlešák, 1997)

2.3.2 Mišna

Na Tanach navazuje myšlenkově i časově Mišna, což je sbírka rabínské ústní tradice, která vysvětluje a rozvíjí učení Tanachu. Své počátky má v době, kdy se uzavírala tradice biblická, po babylonském zajetí v 6. st. př.n.l a konečnou podobu získala kolem roku 200 n.l pod vedením patriarchy Jehudy ha-Násiho. Mišna se skládá z 63 traktátů, které jsou rozděleny do šesti oddílů „sedarim“. Po uzavření Mišny se učenci nad ní zamýšleli a rozvíjeli ji. Vzniklo Dokončení „Gemara“, která je komentářem k Mišně a je psána v aramejštině. Mišna

a Gemara tvoří dohromady Učení „Talmud“. (Podlešák, 1997, Dingir, 2001)

2.3.3 Talmud

Talmud znamenal pro středověké a novověké Židovstvo nejvýznamnější normu, pojednává o každém aspektu života – právní vědy, plnění náboženských povinností, etika, teologie, folklór, biografie, astrologie, numerologie. Talmud se zachoval ve dvojí podobě, a to Palestinský Talmud (Jeruzalémský) a babylónský Talmud. (Newman, 1992, Dingir, 2001)

2.4 Směry v judaismu

Judaismus rozlišuje 5 hlavních typů – ortodoxní, konzervativní judaismus, rekonstrukcionismus, chasidský a reformní judaismus. (Keene, 2003)

2.4.1 Ortodoxní judaismus

Ortodoxní Židé jsou tradiční stoupenci rabínského judaismu, kteří očekávají příchod Mesiáše. Uznávají platnost psaného i ústního zákona a kladou důraz na přesné plnění všech příkázání, liturgických a rituálních předpisů. Žijí v uzavřených skupinách a lze je rozpoznat i podle vnějších znaků: plnovous, černý oděv a klobouk. (Podlešák, 1997, Dingir, 2001, Keene, 2003)

2.4.2 Konzervativní judaismus

Konzervativní judaismus vznikl ve 40. letech 20. století. Zachovává všechna ustanovení Zákona a liturgické a rituální zvyklosti, ovšem pokud nejsou v rozporu s požadavky moderní doby. Konzervativní judaismus dominuje hlavně u amerického Židovstva. (Podlešák, 1997, Keene, 2003)

2.4.3 Rekonstrukcionismus

Rekonstrukcionismus založil ve 20. letech 20. století v USA rabín Mordechaj Kaplan. Mordechaj Kaplan pocházel z ortodoxní rodiny, načrtl vizi judaismu, který je spjat více s kulturou než věroukou a židovskými praktikami. Zachoval představu vševědoucího Boha, který prostřednictvím Abrahama uzavřel s Židy smlouvu a dal svému lidu věčné zákony Tóry. (Keene, 2003)

2.4.4 Chasidský judaismus

Chasidismus, jehož počátky se datují do první poloviny 18. století, se odchýlil od ortodoxního zdůrazňování učenosti a místo toho se zaměřil na duchovní a mystické tradice judaismu. Původně začal tento směr jako radostné náboženství chudých a prostých lidí, s hlubokou

moudrostí známou z příběhů o jejich duchovních mistrech. Dnes se zaměřuje na vzdělávání Židů o jejich náboženství a charitu. Chasidští vůdcové „rebe“ jsou Židé, o kterých panuje představa, že jsou obdařeni specifickými spirituálními dary, většími a vyššími, než jaké mají rabíni. Chasidské hnutí se objevuje hlavně v Izraeli a v USA. (Dingir, 2001, Keene, 2003)

2.4.5 Reformní judaismus

Reformní judaismus vznikl ve 40. letech 19. století v Německu a hlásal, že všichni Židé mají zodpovědnost vůči zemi, ve které žijí, ale také vůči židovské víře. Reformní judaismus usiluje o soulad se způsobem života v moderní společnosti, což vede k opouštění náboženských zvyklostí, které se jeví jako zastaralé. Synagogy pro reformní judaisty neoddělují při bohoslužbách muže od žen, pořádají obřady pro dívky, které jsou podobné jako bar micva a také vysvěčují ženské rabínky. (Podlešák, 1997, Keene, 2003)

2.5 Synagóga

Slovo synagóga pochází z řečtiny a v překladu znamená dům shromáždění, hebrejsky „bejt kneset“. Synagóga je místem a zároveň symbolem veřejného náboženského života židovské obce, jejíž vznik je historicky doložen již v 6 st. př. n.l., kdy byl zničen Šalamounův chrám. V roce 70 n.l., kdy byl zničen druhý chrám, byla synagóga nejen střediskem náboženského, ale i sociálního života obce, kde plnila tři základní funkce: modlitebna „bejt tefilla“, místo vyučování náboženského zákona „bejt midraš“ a místo pro veřejná jednání obce „bejt kneset“. (Newman a kol., 1992, Doležalová a kol., 1995, Vries, 2009)

V synagóze se prolíná osobní i veřejná bohoslužba. Jednotlivec se zde v přítomnosti ostatních členů obce soustřeďuje na svou vlastní modlitbu, ale zároveň společně s celou obcí naslouchá čtení biblických textů. Bohoslužbu vede kantor „chazan“, který řídí modlitby, předčítá je a v příslušných částech liturgie se ujímá melodických partií. Proto se pro tuto funkci vybírají muži, kteří jsou profesionálně pěvecky vyškoleni. Rabín je duchovním představitelem židovské obce, rozhoduje v záležitostech náboženského práva, působí jako duchovní rádce, mluvčí své obce, školitel a vychovatel. Jeho úloha v synagóze je omezena jen na určité kázání a obřady, například svatbu, bar micva. (Doležalová a kol., 1995)

Vybavení synagógy je předepsáno náboženským právem „halachou“ a vytváří charakteristickou atmosféru. Nejdůležitější je svatostánek, ve kterém jsou uloženy svitky Tóry a který má podobu vysoké skříně stojící u východní zdi synagógy. Dveře svatostánku jsou zakryty oponou „parochet“ která je zdobena židovskými motivy. Před svatostánkem stojí

věčné světlo „ner tamid“, které má podobu lampy a ve mnoha synagógách bývá i vysoký svícen „menora“, který se rozsvěcuje při Svátku světel „Chanuka“. (Doležalová a kol., 1995, Vries, 2009)

Předčítání z Tóry probíhá z vyvýšeného místa „bima“ či „almemor“, které je uprostřed synagógy, je obklopeno mříží a pult, ze kterého se předčítá Tóra je orientován na východ. Ostatní části bohoslužby vede kantor od zvláštního pultu „amud“, který je umístěn vpravo před svatostánkem. (Doležalová a kol., 1995)

3 Židovské zvyky a tradice

3.1 Modlitby

Pro ortodoxního Žida je celý život bohoslužbou. Vyznávat boha jako Stvořitele a pána světa i vlastního života modlitbami, chvalořečením a žehnáním je hlavním posláním jeho cesty víry. Modlitba je tradičně psána hebrejsky a měla by se tak i recitovat. Pokud se Žid modlí sám, či hebrejštinu neovládá, smí se modlit v jiném jazyce. Texty modliteb pro všední dny a šabat se nacházejí v modlitební knize Sidur, modlitby svátků se nacházejí v knize Machzor. (Vries, 2009, Špirudová a kol., 2002)

Žid probouzí den ranní modlitbou „šachrit“, následuje odpolední modlitba „mincha“ a večerní modlitba „ma'ariv“. Tyto modlitby se konají v synagógách, většinu z nich je však možné provozovat při individuální bohoslužbě doma (hlavně v pracovní dny). Velký význam mají požehnání „berachot“, která provázejí mnohé úkony běžného života. Jsou spjatá hlavně s jídlem, protože jídlo neslouží jen k uspokojování potřeb těla, ale je zároveň příležitostí k vyjádření díky Bohu. Dále existují zvláštní modlitby pro mimořádné události: obřizka, svatba, úmrtí. (Doležalová a kol., 1995, Špirudová, a kol., 2002)

3.2 Stravování

Stravování má v judaismu mnoho pravidel, která se musí dodržovat. Pravidla „kašrut“ se rozdělují na 4 pravidla. Pokrmy musí být obřadně čisté „košer“. Hebrejské slovo „košer“ znamená, že určité potraviny jsou z rituálního hlediska povolené a tudíž se mohou konzumovat. (Belisová, 1993, Tóthová, 2012)

První pravidlo určuje vhodné a nevhodné potraviny pro přípravu jídla. Povolené maso ke konzumaci musí pocházet ze sudokopytníků s rozpolcenými kopyty a přežvýkavců zároveň – ovce, hovězí dobytek, kozy, jeleni. Ryby musí mít šupiny a ploutve. Dále je povolena drůbež

– kuře, krůta, husa, kachna a holub. Mezi košer stravování patří také neutrální potraviny „parve“ – vejce, ovoce, zelenina, salát a brambory. (Vries, 2009, Tóthová, 2012)

Druhé pravidlo určuje vhodnost dané potraviny. Nejenže konzumované maso musí být z povolených zvířat, ale musí také pocházet z rituálně provedené porážky „schita“. Zakázané je konzumovat maso, které nebylo usmrceno předepsaným způsobem nebo zemřelo bez porážky „nevela“ a maso zvířete, které bylo pokousáno šelmou „trefa“. Schitu provádí speciálně vyškolený řezník „šochet“. Nejdříve je zvířeti (savec a drůbež) požehnáno a následně speciálním košerovacím nožem podříznuto hrdlo, jícen, nervy a krční tepny. Smrt je bezbolestná a zvíře po dvou vteřinách upadá do bezvědomí a vykrvácí. Řezník provede ohledání zvířete „bdika“ a určí, zda je vhodné ke konzumaci a tudíž košer. Následuje porcování a odstranění posledních zbytků krve „košerování“. Při košerování se maso nejprve 30 minut máčí ve studené vodě, obalí se hrubou solí a nakonec se nechá odkrvovat na nakloněném košerovacím prkénku. Po uplynutí jedné hodiny se maso od soli umyje. (Putík a kol., 2005, Vries, 2009, Tóthová, 2012)

Ryba není maso a proto se na ní nevztahuje rituální porážka ani zákaz míchání a požívání s mlékem. Rybolov vede jako u porážky ke stejnému výsledku, bezvědomí a smrt. U ryb jsou znamením čistoty ploutve a šupiny. (Vries, 2009, Tóthová, 2012)

Třetí pravidlo určuje rozdělení mléčných a mastných potravin. Nestačí potraviny jen dělit, ale je důležité používat i na každý druh jiné nádobí. Každá židovská domácnost disponuje dvěma sadami nádobí a příborů, které se myjí a uchovávají odděleně. Maso samo o sobě nesmí být považeno v mléce, nesmí se společně jíst. (Vries, 2009, Tóthová, 2012)

Čtvrté pravidlo zahrnuje příkazy, které se týkají stravování o svátcích. Židé dbají také na pitný režim a proto by měl zdravý Žid vypít denně 2-3 litry tekutin. (Tóthová, 2012)

3.3 Odívání

Odívání má v Judaismu svá pravidla, hlavně u žen. Od žen se očekává skromnost „cnijut“. Ženy nesmí nosit mužský oděv – kalhoty, které jsou pokládány výhradně za mužské oblečení. Nosí oděv, který má dlouhé rukávy a po svatbě si musí ženy zahalovat vlasy jako symbol cudnosti. Míra zahalování vlasů se dnes odvíjí od ortodoxie (úplné zahalení vlasů) – liberální judaismus (lehké a průsvitné šátky či zcela bez pokrývky hlavy). (Tóthová, 2012)

Zvláštním druhem oděvu je modlitební plášť „talit“, který nosí muži starší třinácti let. Je

opatřen třásněmi „cicit“. Obléká se při ranních bohoslužbách, šabatu, postních dnech, svátcích. (Newman a kol., 1992)

3.4 Rituální čistota

Rituální čistota „tohora“ je ideální duchovní stav, který se snaží napodobit nejvyšší čistotu Stvořitele. Opačný stav „tu‘ma“ rituální nečistota nastane po styku s mrtvolou, při určitých chorobách jako je například lepra, u žen při menstruaci „nida“ nebo po styku s jinou osobou, který je ve stavu rituální nečistoty. K návratu do stavu rituální čistoty je třeba nemocného leprou izolovat, menstrující žena se musí stranit manžela a kněz „kohen“ se musí na určitou dobu vzdát kněžských povinností. Stav rituální čistoty se dosáhne rituální koupelí „mikve“. Mikve využívají hlavně věřící ženy, které se musí dle židovského zákona ponořit před svatbou, po menstruaci a porodu. Dále ji podstupují lidé konvertující na judaismus a používá se také při omývání nádobí, které bylo koupeno od nežidů. (Newman a kol., 1992)

3.5 Židovská domácnost

Židovská domácnost a dům charakterizuje mezuz a mizrach. Mezuz je svitek pergamenu stočený v podlouhlé schránce, který se připevňuje na horní část pravé zárubně a to jak vnějších dveří domu, tak všech jeho obytných částí. Připevňuje se na šikmo tak, aby její horní část směřovala do domu či místnosti. Mezuz se zhotovuje z kovu, dřeva, kůže a dnes i z umělých hmot. Je znamením zbožnosti rodiny. Mizrach je nástěnná tabulka, která se věší na východní stěnu a určuje směr modliteb. Mohou být zhotoveny z látky a výšivek, malované na skle atd. (Putík a kol., 2005, Tóthová, 2012)

3.6 Běh života

Narození, dospělost, sňatek, nemoc a smrt jsou nejdůležitějším mezníkem, obdobím života a všechny mají v judaismu svou duchovní složku. V judaismu, který představuje specifický způsob života, jsou tyto události příležitostí k plnění náboženských příkazů „micvot“. Problematika smrti a umírání je uvedena v kapitole č. 4. (Putík a kol., 2005)

3.6.1 Narození

Narození představuje období, kdy je život matky a novorozence v ohrožení. Celá rodina i židovská obec se modlí za zdraví matky a novorozence. Při sobotní bohoslužbě otec veřejně pronáší požehnání s prosbou za jejich zdraví. Veškeré oslavy jsou zakázány až do osmého dne po porodu. V tento den je chlapci uděleno při obřizce jméno, dívce se dává při prvním šabatu.

Týden po narození chlapce a dva týdny po narození dívky začíná pro matku očišťovací období. Při narození chlapce období trvá třicet tři dnů a u dívky šedesát šest dní. Po ukončení očišťovacího období podstoupí matka koupel v rituální lázni „mikve“ a poté navštíví synagogu. (Putík a kol., 2005, Tóthová, 2012)

3.6.2 Obřízka

Obřezáním „brit mila“ vstupuje židovský chlapec do posvátného vztahu k Bohu a své pospolitosti. Provádí se osmý den po narození v nemocnici, domácnosti nebo synagoze v denních, nikoli nočních hodinách. Nejprve musí lékař potvrdit, že tento zákrok neohrozí novorozence na životě. Novorozenec leží na klíně kmotra „sandek“, který chlapce při obřízce drží. Vlastní obřízku (odříznutí předkožky) provádí „mohel“, zbožný muž s lékařskými a rituálními znalostmi. K obřízce slouží speciální oboustranný nůž s kulatým zakončením čepele. Obřad doprovází modlitby – požehnání mohela, otce a všech přítomných. Nakonec otec oznámí jméno syna. V Aškenázské oblasti se zachovává zvyk pojmenování po zemřelém příbuzném. (Putík a kol., 2005, Vries, 2009, Tóthová, 2012)

3.6.3 Vykoupení prvorozeného

Vykoupení prvorozeného „pidjon ha-ben“ je důležitou náboženskou povinností otce. Týká se chlapce, který se narodil jako první dítě své matky. V historii byli prvorození synové zasvěceni Bohu a vykonávali funkci kněží. Poté, co se zúčastnili uctívání zlatého telete, své postavení v bohoslužbě pouštního svatostánku ztratili a byli zastoupeni muži kmene Levi. Na připomenutí původního zasvěcení se prvorozený syn vykupuje. (Doležalová a kol., 1995, Putík a kol., 2005)

Obřad se koná 31. den po narození. Případně-li tento den na šabat či jiný svátek, je o den odložen. Otec představí chlapce kohenovi (potomku velekněze Arona). Kohen oznámí, že za vykoupení syna dluží pět šekelů, což jsou staré stříbrné mince, a zeptá se ho, zda si peníze ponechá nebo za ně vykoupí svého syna. Otec odpoví, že upřednostňuje svého syna a kohenovi předá stříbrné mince. Kohen pronese požehnání s přiloženými dlaněmi na chlapcově hlavě a potvrdí, že se vykoupení uskutečnilo. Od této chvíle se prvorozený syn neliší od ostatních sourozenců, nemá žádná vlastní práva ani povinnosti. (Putík a kol., 2005, Vries, 2009)

3.6.4 Dospívání

Důležitým mezníkem v životě je dosažení plnoletosti. Židovský chlapec je za dospělého pokládán od 13 let, dívka od 12 let. Chlapec se stává syn příkázání „bar micva“ a dívka dcerou příkázání „bat micva“. Od této chvíle jsou plně zodpovědní za své chování v náboženské oblasti a za plnění příkazu Tóry. Do této chvíle za ně nesl odpovědnost otec. (Putík a kol., 2005, Doležalová a kol., 1995)

Bar micva je chlapec pronášen na slavnosti, která se koná první sobotu po chlapcových 13. narozeninách. Chlapec je poprvé vyvolán k Tóře, předčítá v hebrejštině týdenní úsek Proroků „haftary“ a poprvé si obléká velký modlitební plášť „talit gadol“. Po skončení bohoslužby se koná hostina, při které má oslavenec krátké samostatné kázání „pšetl“. Chlapec dostává dary, které přímo souvisí s jejich novými povinnostmi a právy – velký modlitební plášť „talit“ a modlitební řemínky „tefilin“. Talit smí mladík nosit jen tehdy pokud je vyvolán k Tóře. Až teprve ženatý muž smí nosit talit každodenně. K oblíbeným darům patří i rituální čepička „jarmulka, kipa“, šabatové svícný a knihy v uměleckých vazbách. (Doležalová a kol., 1995, Putík a kol., 2005, Thóťová, 2012)

Bat micva nemá přesnou ustálenou formu a koná se v den 12. narozenin. Dívka je vyzvána k přednesu určitého tématu z Tóry a následně dostává darem modlitební knížky, šabatové svícný. (Doležalová a kol., 1995, Thóťová, 2012)

3.6.5 Zásnuby, svatba a rozvod

Manželství v judaismu se těší velké úctě a je pokládáno za ideální stav. Spočívá na vzájemné důvěře a dohodě a proto ještě před sňatkem sepisuje „sofer“ manželskou smlouvu „ketuba“, ve které jsou stanovena práva a vzájemné závazky manželů. Muž se zavazuje, že se bude ke své manželce chovat s úctou a že ji nikdy nenechá bez prostředků. Dále zabezpečuje hmotné zajištění ženy, pro případ ovdovění nebo rozvodu. Pohlavní styk je před uzavřením manželství zakázán, není povoleno používat antikoncepci a podstupovat interrupci (jedině v případě ohrožení života ženy). (Putík a kol., 2005, Vries, 2009, Thóťová, 2012)

Dny před svatebním obřadem se mají snoubenci věnovat duchovní přípravě a zpytování svého dosavadního života, v poledne před obřadem se mají podrobit půstu. Svatební obřad a zásnuby probíhají současně pod svatebním baldachýnem „chupou“, který je umístěn na čtyřech tyčích a symbolizuje budoucí domov manželů. Chupa je umístěna buď pod širým nebem nebo v synagoze. Obřad v synagoze smí podstoupit jen židovský muž a žena. Obřad

nesmí probíhat o šabatu ani jiných židovských svátcích. (Putík a kol., 2005, Vries, 2009, Tóthová, 2012)

Obřad začíná příchodem ženicha „chatan“, kterého doprovázejí rodiče, družbové a svědci. Následně přichází nevěsta „kala“, kterou doprovází rodiče a družičky. Nevěsta obejde sedmkrát ženicha, čímž začíná první část obřadu, zasnoubení „erusin“ a následně vypijí společně první pohár vína. Zasnoubení je právoplatné poté, co ženich navleče nevěstě prsten na ukazováček pravé ruky a pronese „Budiž mi zasvěcena tímto prstenem podle zákona Mojžíšova a Izraele“. Prsten „tabaat“ nesmí být zdoben kameny a v některých obcích se půjčoval prsten s miniaturním domečkem. Následuje předčítání ketuby a bezprostředně poté následuje druhá část obřadu, sňatek „nisuin“, při kterém snoubenci společně vypijí druhý pohár vína. Na závěr ženich rozbije sklenici na připomenutí zničení Jeruzalémského chrámu a všichni přítomní vykřiknou „Mazel tov“ – mnoho štěstí. (Putík a kol., 2005, Vries, 2009, Tóthová, 2012)

Po obřadu následuje bohatá slavnostní hostina spojená s tancem. Při tradiční hostině hraje kapela židovských hudebníků „klezmerin“ a o další zábavu se stará šprýmař „badchen“. Ženich pronáší kázání „deraša“ na různá témata z Bible a Talmudu. Ženich za své kázání obdrží dar „daron ba – deraša“, obvykle cínový talíř s rytou výzdobou, dále náboženské knihy a různé kultovní předměty. Dary nevěstě se většinou předávají týden před svatbou. Nevěsta dostane darem šabatové svícný, šperky a modlitební knihy v ozdobných vazbách a výbavu do domácnosti. (Putík a kol., 2005)

Rozvod je v judaismu povolen, ovšem rabínský soud dá k němu povolení jen ve výjimečných případech, až když selžou všechny pokusy o smír. Sofer (písař) sepíše rozvodový list „get“, který označuje jména dvou stran, jména svědků, místo a čas jednání. V případě špatného sepsání rozvodového listu muže být rozvod zpochybněn. Židovské manželské právo uznává švagrovské, levirátní manželství „jibum“. Ve chvíli kdy zemře muž po bezdětném manželství, je jeho bratr povinen oženit se s vdovou. Narodí – li se z tohoto svazku první chlapec, nese jméno po zemřelém. Chce – li bratr sňatek odmítnout, musí podstoupit obřad vyzutí „chalice“, při kterém mu vdova před svědky vyzuje kožený střevec a tím se oba zbavují vzájemného závazku. (Newman a kol., 1992, Doležalová a kol., 1995, Putík a kol., 2005, Vries, 2009)

3.7 Židovské svátky

V Judaismu se svátkům přikládá velký význam. Prostřednictvím svátku dochází ke svolávání lidí a jejich vzájemnému setkání, čímž se naplňují lidské potřeby. Židé rozlišují svátky na dvě skupiny. První skupina zahrnuje Vysoké svátky a svátky poutnické, které jsou ustanovené v Pěti knihách Mojžíšových a druhá skupina zahrnuje náboženské slavnosti, půsty, které vznikly v pozdějším období v souvislosti s historickými událostmi. Oslava většiny svátků probíhá v synagoze prostřednictvím bohoslužby. Popis jednotlivých svátků je uveden v příloze č. 2. (Lancaster, 2000. Tóthová, 2012)

4 Multikulturní/transkulturní ošetřovatelství

Dnes se stále více klade velký důraz na poskytování komplexní kvalitní zdravotní a sociální péče o K/P. Vzhledem k minulé a současné politické situaci a společenským změnám se i Česká republika stává cílem migrantů a proto je důležité, aby ošetřovatelství na tyto změny reagovalo a bylo připraveno k řešení specifických problémů jedinců z různých minoritních skupin jak ve zdraví, tak i v nemoci. (Ralbovská, 2009, Tóthová, 2012)

4.1 Základní pojmy

Národ

„Národ je osobitě a vědomě kulturní a politické společenství, na jehož utváření mají největší vliv společné dějiny a společné území.“ (Špirudová a kol., 2002, str.16)

Národnost

Národnost znamená příslušnost k určitému národu nebo etniku. (Špirudová a kol., 2002)

Etnikum

Etnikum je společenství lidí, kteří mají společný rasový původ, obvykle společný jazyk a sdílejí společnou kulturu. Etnikum se vyznačuje svou vlastní etnicitou. (Ralbovská, 2009)

Etnicita

„Etnicita je vzájemně provázný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společenském původu působících v interakci a formujících etnické vědomí člověka a jeho etnickou identitu.“ (Kutnohorská, 2013, str. 17)

Etnocentrismus

Etnocentrismus spočívá v přesvědčení, že vlastní kultura je nadřazená všem ostatním, že náš pohled na svět, naše způsoby chování, instituce, naše péče jsou jediné správné.

(Kutnohorská, 2013)

Kultura

„Kultura představuje komplexní celek, který zahrnuje všechny náboženské a etické hodnoty a systémy, právní předpisy, poznání, umění a zvyky a schopnosti, které si jedinec jako příslušník společnosti osvojil učení (socializací)“. (Ralbovská, 2009)

Kulturou se rozumí tradice, názory, duchovní sounáležitost a praktiky určité skupiny lidí. Kultura není instinktivní či vrozená, ale jedinec si ji osvojuje až po narození prostřednictvím životních zkušeností. Kultura vzniká a vyvíjí se v rámci vztahů mezi lidmi a přenáší se z rodičů na děti a další generace. Kultura ovlivňuje organizaci rodiny, ekonomické hodnoty, zdravotnické praktiky a zároveň jsou jimi ovlivňovány naučená a závazná schémata pro jednání v určitých situacích, navenek vystupujících v podobě obyčejů, mravů, zákonů a tabu. (Ralbovská, 2009)

Kulturní šok

Kulturní šok je psychický a sociální otřes vznikající při vstupování lidí do neznámého kulturního prostředí. Pro kulturní šok je charakteristická dezorientace a zmatek, které vnikají tehdy, opustí – li osoba známou zemi, oblast, životní styl nebo zaměstnání a vstupuje do prostředí, kde oblečení, zvyky a víra jsou radikálně odlišné. (Špirudová a kol., 2002, Ralbovská, 2009)

Rasismus

„Rasismus je souhrnné označení pro takové jednání, které potlačuje vnímání rasových odlišností a přetváří se na nepřátelské aktivity vůči příslušníkům jiné rasy, jež se projevují v diskriminaci, v agresivním chování (verbálním nebo fyzickém)“. (Ralbovská, 2009, str.9)

Xenofobie

„Xenofobie je strach z toho, kdo přichází z ciziny, z cizího prostředí, mimo vlastní sociální útvar“. (Ralbovská, 2009, str.9)

4.2 Multikulturní/interkulturní a transkulturní

Na základě postoje majoritní společnosti k přítomným menšinám lze společnost označit jako společnost s charakterem multikulturním či interkulturním. Pojem transkulturní se užívá jen v souvislosti s ošetřovatelstvím (transkulturní ošetřovatelství). (Kutnohorská, 2013)

4.2.1 Multikulturní společnost

Multikulturní společnost je tvořena přítomností různých etnických, sociálních a náboženských podskupin, které jsou však spíše pasivně tolerovány než ceněny a rovnoprávně akceptovány.

„Multikulturní znamená mnohokulturní, tj. respektování více kultur, kulturních tradic a způsobu života v určitém geografickém prostoru“. (Kutnohorská, 2013, str. 36)

Pokud má být cílem multikulturních přístupů poznávání a respektování jiných kultur, než své vlastní, znamená to poznávat a respektovat jiná etnika – nositele těchto kultur.

Multikulturní ošetřovatelství klade důraz na komparativní (srovnávací) studium, jež má za cíl nalézt zvláštnosti i společné body různých kultur ve vztahu ke zdraví. Směřuje k péči „šité na míru“ a k péči kongruentní, tj. takové, která je v souladu s osobností a kulturou K/P. Multikulturní ošetřovatelství se v praxi často používá jako synonymum k pojmu transkulturní ošetřovatelství. (Kutnohorská, 2013)

4.2.2 Interkulturní společnost

Interkulturní společnost je společnost, která aktivně podporuje vzájemné vztahy mezi majoritou a menšinovými skupinami. Základem interkulturní společnosti je respekt k odlišnostem, vzájemná tolerance, rovnost příležitostí, konstruktivní řešení konfliktů a aktivní úsilí o vyvarování se negativních předsudků a stereotypů. (Kutnohorská, 2013)

„Interkulturalita je způsob, jak žít spolu a mít z toho oboustranný prospěch“. (Kutnohorská, 2013, str. 37)

4.2.3 Transkulturní ošetřovatelství

„Transkulturní ošetřovatelství je komparativní (srovnávací) teoretický a praktický obor zaměřený holisticky na kulturu, péči, vzorce zdraví a nemoci lidí s ohledem na rozdíly a podobnosti v jejich kulturních hodnotách, přesvědčeních a životních zvyklostech s cílem poskytovat kulturně shodnou, citlivou a kompetentní péči a podporu ve zdraví a nemoci. Cílem transkulturního ošetřovatelství je zkoumat a aplikovat vedomosti z výzkumu kultur za účelem poskytování kulturně shodné péče lidem z různých kultur“. (Plevová a kol., 2011, str. 129)

Transkulturní přístup vychází ze vzájemné interakce mezi majoritní a minoritní skupinou.

Předpona trans – vyjadřuje:

- přesahování nějaké hranice,
- směřování z jedné strany k druhé, z jedné oblasti k druhé,
- pronikání něčím,
- vyjadřuje přetvoření, přepracování a přeměnu. (Kutnohorská, 2013)

4.3 Teorie transkulturní péče

Zakladatelkou transkulturního ošetrovatelství je Madeleine Leiningerová, která se v polovině 50. let minulého století začala zajímat o vliv kultury na chování jedince ve zdraví a nemoci. Všimla si odlišného chování jednotlivých národností a etnik a uvědomila si, že právě kultura má značný vliv na poskytování a přijímání ošetrovatelské péče. V roce 1960 definovala transkulturní ošetrovatelství a dalších 30 let svou teorii transkulturního ošetrovatelství rozvíjela. V roce 1970 publikovala knihu „Ošetrovatelství a antropologie, mísení dvou světů“, kde představila základní myšlenky transkulturní péče a o deset let později knihu „Transkulturní ošetrovatelství, koncepce, teorie a praxe,“, kde definitivně dokázala, že antropologie a ošetrovatelství jsou vzájemně spojené a přece rozdílné. (Pavlíková, 2006)

Teorie transkulturní péče a její koncepce jsou graficky znázorněné a vysvětlené pomocí modelu vycházejícího slunce (viz. příloha č. 3), který se skládá ze čtyř úrovní seřazených od nejabstraktnější (první) po nejméně abstraktní (čtvrtou) úroveň.

První úroveň zahrnuje filozofický názor a úroveň sociálního systému, který je zařazen nad kulturu.

Druhá úroveň obsahuje poznatky o jedincích, rodinách, skupinách a institucích v odlišných zdravotnických systémech a určuje kulturně specifické a důležité vztahy k péči o zdraví.

Třetí úroveň poskytuje popis každého systému a specifické rysy každé péče.

Čtvrtá úroveň zahrnuje rozhodování a poskytování ošetrovatelské péče v oblatech zachování nebo udržování kulturní péče, přizpůsobování nebo vyjednávání kulturní péče, vytváření nových nebo restrukturalizaci stávajících kulturních vzorců. Na čtvrté úrovni se rozvíjí transkulturní ošetrovatelství tak, že je poskytovaná péče shodná s hodnotami té kultury, ke které K/P náleží.

Model vycházejícího slunce pomáhá zdravotním sestřám pochopit teorii transkulturní péče. (Pavlíková, 2006)

4.4 Multikulturní aspekty v péči o Žida

V judaismu se zdraví řadí na nejvyšší příčky žebříčku hodnot. Židovský zákon říká, že Žid má vyhledávat kvalitní medicínskou péči. Židé o své zdraví pravidelně pečují, dbají na čistotu, chodí na preventivní prohlídky, jí střídavě, zdravě, dostatečně odpočívají. Čistota je v judaismu doporučována jako nejlepší prevence vůči nemocem. „*Lepší kapka studené vody do očí ráno a umytí rukou a nohou večer, než všechny oční masti na světě. Nečistota hlavy vede ke*

slepotě, nečistota oděvu vede k šílenství, nečistota těla k vředům a bolákům, střež se tedy nečistoty!“ (Ralbovská, 2009, str.45)

Někteří Židé při léčbě spoléhají na alternativní medicínu, např. byliny, čaje, přírodní léčiva, masáže, akupunkturu, akupresuru a homeopatika. (Tóthová, 2012)

Aby byla K/P židovského vyznání poskytnuta kvalitní ošetrovatelská péče, je zapotřebí, aby všeobecná sestra respektovala kulturní a náboženské odlišnosti, které se při hospitalizaci projevují zvláštními požadavky, které vedou k uspokojování potřeb K/P. Je nutné se K/P dotázat, jaké má požadavky ohledně hospitalizace a snažit se mu vyhovět. (Tóthová, 2012)

Po navázání kontaktu s K/P a získání důvěry by všeobecná sestra mohla taktně přejít k osobní historii. Osobní historie je seznam důležitých mezníků a událostí v životě člověka. U židovského K/P se všeobecná sestra může zaměřit na otázky typu: „Prožil jste Vy či Vaše rodina 2. světovou válku?“, „Stal se někdo z Vaší rodiny či okolí obětí holokaustu?“, „Zažil jste ve své minulosti nějaký fyzický či slovní útok vůči Vám a Vašemu vyznání?“. Osobní historie nám může pomoci pochopit, jaké životní události měly na K/P život vliv a i důvody jeho nynějšího chování.

Vzhledem k velkému počtu svátků během roku a každotýdennímu šabatu mohou Židé v této době hospitalizaci nebo léčebný zákrok odmítnout. V případě ohrožení života může Žid pravidla, která mu přikazuje Tóra, porušit. (Tóthová, 2012)

Židé mohou přijímat transfúzi, vakcíny, léky a podstoupit biopsii i amputaci. Ortodoxní Židé vyžadují navrácení amputované končetiny či odebraného orgánu, protože tělo má být pochováno do země celé. Proto je pro ortodoxní židy nepřijatelné i dárcovství orgánů. Liberální a konzervativní judaismus povoluje pitvu, ale jen za předpokladu, že nebudou odebrány žádné orgány a jiné části těla. (Tóthová, 2012)

4.4.1 Potrat

Plod je v talmudském právu považován spíše za „část matky“ než za samostatného jedince a tudíž nemá sám o sobě řádnou právní osobnost. V rabínském systému není potrat vraždou a proto se terapeutický potrat stává přístupným. (Ralbovská, 2009)

Mišna interpretuje základní talmudský zákon takto: *„Jestliže má žena potíže (ohrožující její život) při porodu, zárodek by měl být úd po údu roztrhán, protože její život má přednost před jeho životem. Jestliže se již objevila hlava (nebo větší část), je nedotknutelným, protože nezavrhujeme jeden život*

pro druhý“ (Ralbovská, 2009, str.41)

Matčino blaho je primární a její zájmy převažují nad zájmy plodu a přáním manžela. Riziko plodu může způsobit mentální strádání matce a proto se indikace interrupce stává indikací matky. Rabínské právo stanovilo, že lidský život začíná narozením. Mišna dále říká, že: *„jakmile vyšel plod z dělohy, je nedotknutelný, dokonce i z hlediska záchrany života matky*“ (Ralbovská, 2009, str.41)

Hormonální antikoncepci a vasektomii judaismus zakazuje. (Tóthová, 2012)

4.4.2 Nemoc a smrt

Onemocní-li Žid, nemá zůstat opuštěn. I když je základní povinností každého Žida návštěva nemocných „bikur cholim“ a účast na pohřbu „halvajat ha-met“, hlavní povinnosti spojené s návštěvami nemocných a zařizováním pohřbů bere na sebe pohřební bratrstvo „chevra kadiša“. Skupina dobrovolníků poskytuje nemocnému a také jeho blízkým pomoc jak praktickou, tak i duchovní. Od chvíle, kdy je zřejmé, že nemocný zemře, členové pohřebního bratrstva ho neopouštějí. (Putík a kol., 2005, Tóthová, 2012)

Základním právem nemocného je vyzpovídat se ze svých hříchů „viduj“ a pronést svá poslední slova v podobě modlitby Šema Jisrael. Vydechne-li nemocný naposled, členové bratrstva jeho tělo položí na zem, přikryjí plachtou a u hlavy zapálí svíci. Židovský zákon přikazuje pohřbit nebožtíka v den úmrtí nebo druhý den po smrti. Důležitým úkolem je rituální omývání mrtvého „tachara“ při které platí zásada, že muže omývá muž, ženu žena. Probíhá na kamenném či dřevěném stole s drážkami umožňujícími odtok vody a používá se teplá voda s rozmíchaným vejcem, které je symbolem života. Důležité je také odstranit zbytky nečistot za nehty stříbrným čistítkem a učesat vlasy stříbrným hřebenem. Úplně na konec se tělo pokropí vínem. Během celého procesu omývání je pronášena modlitba. Po usušení je tělo oblečeno do kalhot, košile, rubáše „kilt“, který je přepásán opaskem a na hlavu je nasazena čepice. Oblečení „tachrichin“ je vyrobeno z bílého plátna. Muži jsou ještě zahalováni do modlitebního pláště „talit“, kterému se ustříhnou třásně. V diaspoře se tělo uloží do rakve a posype se trochou hlíny ze Svaté země. Do rakve je zakázáno vkládat jakékoliv šperky, ozdoby a z oblečení nebožtíka nesmí být patrný rozdíl mezi chudými a bohatými. V Izraeli se tělo pohřbívá do země bez rakve. Tělo musí být pohřbeno celé a nesmí mu chybět žádná část. Všechny modlitby a výkony spojené s přípravou těla odrážejí víru v mrtvýchvstání. Při smutečním průvodu vybírá pohřební bratrstvo do stříbrné pokladničky milodary „cedaka“,

které následně rozdává potřebným, vdovám, sirotkům, chudým a nemocným. (Putík a kol., 2005, Tóthová, 2012)

Chování po úmrtí člena rodiny má přesná pravidla. Po smrti člena rodiny si příbuzní roztrhnou šat na znamení smutku, roztržený oděv nosí třicet dní a muži se nestříhají a neholí. První modlitbu na hrobě „kadiš“ pronáší nejbližší člen rodiny, obvykle syn a tuto modlitbu pronáší následně každý den při ranní modlitbě. Období smutku se rozděluje na tři části. První období „šiva“ začíná hned po pohřbu a trvá sedm dní. Nejbližší příbuzní nevycházejí z domu a sedí na zemi nebo na nízkých stoličkách bez bot. Přátelé a členové židovské obce se o rodinu starají, poskytují jim jídlo, muži chodí na modlitbu místo do synagogy do domu zemřelého, kde se společně modlí. Druhé období „šlošim“ končí třicátým dnem od pohřbu a pravidla se zmírňují. Pozůstalí se vrací ke své práci, syn se modlí v synagoze kadiš. Po uplynutí tohoto období pozůstalí odkládají roztržený oděv a muži se mohou ostříhat a oholit. Za rodiče je povinnost zachovávat smutek celý rok (třetí období) a zdržet se všech společenských zábav. Náhrobní kámen se vztyčuje až rok po pohřbu, protože duše zemřelého stojí před nebeským soudem a potřebuje mít klid. (Doležalová a kol., 1995, Putík a kol., 2005, Tóthová, 2012)

EMPIRICKÁ ČÁST

5 Metodika práce

5.1 Cíle, výzkumné otázky a hypotézy

Cílem této diplomové práce je:

- z aktuálních literárních zdrojů popsat problematiku judaismu a antisemitismu,
- zjistit, jaké vědomosti mají všeobecné sestry o problematice antisemitismu,
- vyhodnotit postoj všeobecných sester k židovským K/P,
- zmapovat, jaké mají všeobecné sestry vědomosti, týkající se židovských zvyků,
- vytvořit edukační materiál pro všeobecné sestry, který bude stručně popisovat judaismus, zvyky a specifika ošetrovatelské péče.

Výzkumné otázky

- *Výzkumná otázka č. 1:* Jaké jsou vědomosti všeobecných sester o problematice antisemitismu?
- *Výzkumná otázka č. 2:* Jaký je postoj všeobecných sester ke K/P židovského vyznání?
- *Výzkumná otázka č. 3:* Jaké jsou znalosti všeobecných sester týkajících se židovských zvyků?

Hypotézy

- *Hypotéza číslo 1*

H_0 : Není statisticky významný rozdíl mezi znalostmi v oblasti židovských zvyků mezi sestrami s nižším typem vzdělání (SŠ, SŠ +PSS) a vyšším typem vzdělání (VOŠ, VŠ).

H_A : Mezi znalostmi v oblasti židovských zvyků mezi sestrami s nižším typem vzdělání (SŠ, SŠ +PSS) a vyšším typem vzdělání (VOŠ, VŠ) je statisticky významný rozdíl.

- *Hypotéza číslo 2*

H_0 :: Není statisticky významný rozdíl mezi postojem sester k P/K židovského vyznání mezi sestrami pracujícími v Čechách a mezi sestrami pracujícími na Moravě a Slezsku.

H_A : Mezi postojem sester k P/K židovského vyznání mezi sestrami pracujícími v Čechách a mezi sestrami pracujícími na Moravě a Slezsku je statisticky významný rozdíl.

5.2 Charakteristika sledovaného vzorku kvantitativního výzkumu

Respondenty dotazníku byli zdravotničtí asistenti a všeobecné sestry s registrací či bez registrace, které pracují ve zdravotnických zařízeních v České republice – fakultní, krajské, okresní, vojenské nemocnice, psychiatrické léčebny, LDN a hospice.

5.3 Metodika a harmonogram výzkumu

K získání dat pro zpracování empirické části diplomové práce jsme po domluvě s vedoucí diplomové práce zvolily kvantitativní metodu sběru dat – dotazník. *"Dotazník je v podstatě standardizovaným souborem otázek, jež jsou předem připraveny na určitém formuláři"*. (Kutnohorská, 2009, str.41) Vytvořily jsme ho v rámci výzkumného týmu Studentské grantové soutěže společně s vedoucí práce a kolegyní Bc. Julií Caldovou.

Pomocí dotazníku jsme mohly respondentům klást větší množství otázek (viz. příloha č. 4). Vekou nevýhodou této metody jsou možné nepravdivé odpovědi a neochota respondentů dotazník vyplnit. Jelikož většina dotazovaných otázek ověřovala vědomosti respondentů, bylo nutné zajistit správné podmínky pro vyplnění. Po domluvě s hlavními sestrami nemocnic byly papírové dotazníky vyplňovány na provozních schůzích sester. U online dotazníků byly otázky, které se zaměřovaly na vědomosti, ošetřeny časovým limitem jedné minuty a respondent neměl možnost se k otázce vracet zpět.

Dotazník je anonymní a obsahuje 25 otázek týkajících se tématu diplomové práce. 19 otázek je uzavřených (č.1, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25) 5 otázek je otevřených (č. 2, 3, 7, 12, 13) a 1 otázka je polootevřená (č. 5). 4 neočíslované otázky na konci dotazníku zjišťují anamnestické údaje (nejvyšší dosažené vzdělání, druh zdravotnického zařízení, ve kterém respondent pracuje, kraj a věk respondenta). Všechny otázky měly správnou jen jednu odpověď. Otázky 1, 2, 3 a 12 jsou zaměřeny na pojem „antisemitismus“. Otázky 4, 5, 6, 7, 8 a 11 se zaměřují na osobní postoje respondentů k náboženství, judaismu a antisemitismu. Otázka 9 a 10 je zaměřena na posttraumatickou stresovou reakci. V otázce č. 13 se respondentů táže, na co by se dotazovali K/P, kdyby se měli zabývat osobní historií. V otázce 14 zjišťují, zda by měli respondenti zájem o seminář zabývající se problematikou antisemitismu. Otázky 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 se zabývají zvyky judaismu. Otázky 23, 24, 25 jsou zaměřeny historicky.

Dotazník jsme společně s Bc. Julií Caldovou a PhDr. Kateřinou Čermákovou, DiS. začaly vytvářet v únoru 2013. Po schválení etickou komisí FZS UPCE jsme provedly pilotní studii s

pomocí 10 všeobecných sester a posléze se snažily rozdistribuovat dotazník do zdravotnických zařízení ve všech krajích České republiky. Bohužel kraj Karlovarský a Vysočina chybí. Dotazníky jsme distribuovaly jako online dotazník nebo osobně v papírové podobě či je zaslaly poštou společně s ofrankovanou obálkou a zpáteční adresou. Jelikož respondenti si mohli zvolit, zda použijí online dotazník nebo dotazník v papírové podobě, nelze určit návratnost dotazníků.

K vyhodnocení získaných dat jsme použily sadu programů OpenOffice 4.0. a program Statistica 12. U každé otázky je přiložena tabulka a slovní vyjádření. Po vyhodnocení získaných dat jsme danou hypotézu přijaly či zamítly a odpověděly na výzkumné otázky.

6 Vyhodnocení získaných dat

Otázka číslo 1

Antisemitismus je:

Tab. 1 Pojem „Antisemitismus“

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
<i>Nepřátelství vůči židům</i>	542	95,94
Postoj, který sympatizuje s židovským vyznáním	5	0,88
Nadměrný strach či obavy z válečných konfliktů	3	0,53
Nevím	15	2,65
Celkem	565	100,00

Správnou odpověď zvolilo 542 respondentů (95,94%) - „Antisemitismus je nepřátelství vůči Židům“. 5 respondentů (0,88%) zvolilo odpověď - „Antisemitismus je postoj, který sympatizuje z židovským vyznáním. 3 respondenti (0,53%) zvolili odpověď - „Antisemitismus je nadměrný strach či obavy z válečných konfliktů. 15 respondentů (2,65%) odpovědělo „Nevím“. Z tabulky je patrné, že 95,94% respondentů zná správný výklad pojmu „Antisemitismus“.

Otázka číslo 2

Napište 2 symboly pojící se s antisemitismem

Tab. 2 Symboly pojící se s antisemitismem

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
<i>2 správné odpovědi</i>	177	31,33
1 správná odpověď	212	37,52
Žádná správná odpověď	176	31,15
Celkem	565	100,00

2 správné odpovědi uvedlo 177 respondentů (31,33%). Jen jednu správnou odpověď uvedlo 212 respondentů (37,52%) a žádná správná odpověď se objevila u 176 respondentů (31,15%). Nejčastěji respondenti uváděli hákový kříž (svastika) a žlutou Davidovu hvězdu. Dále se objevovaly symboly jako je Adolf Hitler, koncentrační tábor, nacismus a holokaust. Občas uváděli respondenti „nevím“. Z výše uvedených výsledků je patrné, že poměrně velká část respondentů nezná symboly, které se pojí s pojmem antisemitismus.

Otázka číslo 3

Napište alespoň 2 projevy antisemitismu

Tab. 3 Projevy antisemitismu

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
<i>2 správné odpovědi</i>	300	53,10
1 správná odpověď	110	19,47
Žádná správná odpověď	155	27,43
Celkem	565	100,00

2 správné odpovědi uvedlo 300 respondentů (53,10%). Jen jednu správnou odpověď uvedlo 110 respondentů (19,47%) a žádná správná odpověď byla u 155 respondentů (27,43%). Respondenti často uváděli slovní a fyzické projevy, popírání holokaustu, extrémistické shromáždění, ničení židovských památek a hřbitovů, nerespektování svátků v rámci hospitalizace, hajlování atd. Opět se objevovala občas odpověď „nevím“.

Otázka číslo 4

Setkal(a) jste se někdy s K/P židovského vyznání?

Tab. 4 K/P židovského vyznání

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
ano	110	19,47
ne	252	44,60
nevím	203	35,93
Celkem	565	100,00

Z tabulky je zřejmé, že jen 110 všeobecných sester (19,47%) může s jistotou říci, že se při své práci setkaly s K/P židovského vyznání. 252 respondentů (44,60%) se nesetkalo s K/P židovského vyznání, 203 respondentů (35,93%) zvolilo odpověď „Nevím“. Dle mého názoru je vysoký počet odpovědí „Ne“ a „Nevím“ způsoben tím, že ošetřovatelská anamnéza se zabývá jen tím, zda K/P požaduje duchovní služby, ale neptá se již zda je K/P věřící a jaké náboženství vyznává.

Otázka číslo 5

Setkal(a) jste se někdy s projevy antisemitismu mezi K/P navzájem?

Tab. 5 Projevy antisemitismu mezi K/P navzájem

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
ano	9	1,59
ne	556	98,41
Celkem	565	100,00

Výše uvedená tabulka znázorňuje 556 respondentů (98,41%), kteří se nesetkali s projevy antisemitismu mezi K/P navzájem. Jen 9 respondentů (1,59%) zvolilo odpověď „ano“. Nejčastěji respondenti uváděli verbální napadání, opovrhování, diskriminaci a ponižování. Objevil se i předsudek „lakomá židovka“. Obecně však lze usuzovat, že mezi K/P navzájem se antisemitismus neobjevuje.

Otázka číslo 6

Je pro Vás náboženské vyznání K/P důvodem k negativnímu přístupu k němu?

Tab. 6 Náboženské vyznání K/P

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
ano	2	0,35
ne	527	93,27
záleží o jaké náboženství jde	36	6,38
Celkem	565	100,00

Jen pro 2 respondenty (0,35%) je náboženské vyznání K/P důvodem k tomu, aby se k němu chovali odlišně, než k ostatním K/P. Pro 527 respondentů (93,27%) není náboženské vyznání důvodem k negativnímu přístupu a 36 respondentů (6,38%) uvedlo, že záleží o jaké náboženství jde. Ze získaných výsledků je zřejmé, že všeobecné sestry se v přístupu ke K/P nenechávají ovlivňovat jeho náboženstvím a respektují ho.

Otázka číslo 7

Které náboženství ve Vás vzbuzuje nejvíce negativní postoje?

Tab. 7a Náboženství vzbuzující negativní postoje

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
Žádné	263	46,549
Všechna náboženství	6	1,062
Islám	172	30,442
Svědkové Jehovovi	99	17,522
Náboženské sekty	6	1,062
Křesťanství	5	0,885
Judaismus	3	0,531
Romové	2	0,354
Satanismus	2	0,354
Budhismus	1	0,177
Scientologie	1	0,177
Nevím	5	0,885
Celkem	565	100,000

U 263 respondentů (46,549%) nevzbuzuje žádné náboženské vyznání negativní postoje. U 6 respondentů (1,062%) vzbuzují negativní postoje všechna náboženství a 5 respondentů (0,885%) odpovědělo "nevím". 172 respondentů (30,442%) uvedlo islám a 99 respondentů (17,522%) náboženskou společnost Svědkové Jehovovi. U 6 respondentů (1,062%) vzbuzují negativní postoje všechny náboženské sekty. Křesťanství uvedlo 5 respondentů (0,885%) a judaismus 3 respondenti (0,531%). U 2 respondentů (0,354%) vzbuzují negativní postoje romové, i když se nejedná o náboženství, u 2 respondentů (0,354%) osoby vyznávající satanismus, u 1 respondenta (0,177%) buddhismus a u 1 respondenta (0,177%) scientologie.

Tab. 7b Číselné vyjádření negativního postoje k islámu

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
2	35	20,35
3	60	34,88
4	42	24,42
5	35	20,35
Celkem	172	100,00

Modus: 3

Medián: 3

Průměr: 3,45

Číselné hodnocení ve výše uvedené tabulce znázorňuje hodnoty od 1 = žádný negativní postoj - 5 = nejvíce negativní postoj, které má vyjádřit jak intenzivně vzbuzuje islám negativní postoje. 35 respondentů (20,35%) zvolilo nejnižší hodnotu 2, hodnotu 3 zvolilo 60 respondentů (34,88%), hodnotu 4 zvolilo 42 respondentů (24,42%). Nejvyšší hodnotu 5 zvolilo 35 respondentů (20,35%). Z výsledků je zřejmé, že islám vzbuzuje ve všeobecných sestrách silné negativní postoje.

Tab. 7c Číselné vyjádření negativního postoje k náboženské společnosti Svědkové Jehovovi

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
2	12	12,12
3	33	33,33
4	33	33,33
5	21	21,22
Celkem	99	100,00

Modus: 3

Medián: 4

Průměr: 3,64

Dalším často uváděným náboženstvím, které v respondentech vzbuzuje negativní postoje, je náboženská společnost Svědkové Jehovovi. 12 respondentů (12,12%) zvolilo nejnižší hodnotu 2, hodnotu 3 zvolilo 33 respondentů (33,33%), hodnotu 4 zvolilo 33 respondentů (33,33%). Nejvyšší hodnotu 5 zvolilo 21 respondentů (21,22%).

Otázka číslo 8

Vzbuzuje ve Vás židovské náboženství negativní postoje?

Tab. 8a Negativní postoje k židovskému vyznání

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
ano	16	2,83
ne	549	97,17
Celkem	565	100,00

Tab. 8b Číselné vyjádření negativního postoje k židovskému vyznání

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
1	0	0,00
2	4	25,00
3	6	37,50
4	3	18,75
5	3	18,75
Celkem	16	100,00

Modus: 3

Medián: 3

Průměr: 3,31

Tabulky znázorňují postoje všeobecných sester ke K/P židovského vyznání. Jak je patrné, výsledky jsou velice uspokojivé. U 549 respondentů (97,17%) židovské vyznání nevzbuzuje negativní postoje. Jen 16 respondentů (2,83%) odpovědělo „ano“.

U číselného hodnocení byla nejčastěji udávána hodnota 3 (37,50%), Hodnotu 2 uvedli 4

respondenti (25,00%), hodnotu 4 zvolili 3 respondenti (18,75%) a hodnotu 5 také 3 respondenti (18,75%).

Z výsledků lze usuzovat, že všeobecné sestry jsou k židovskému náboženství velmi tolerantní a nenechají se ovlivnit žádnými předsudky.

Otázka číslo 9

Slyšel(a) jste někdy o posttraumatické stresové reakci?

Tab. 9 Povědomí o posttraumatické stresové reakci

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
ano	527	93,27
ne	38	6,73
Celkem	565	100,00

527 respondentů (93,27%) už slyšelo o posttraumatické stresové reakci, jen 38 respondentů (6,73%) zvolilo odpověď „ne“. Je důležité, aby všeobecná sestra měla povědomí o posttraumatické stresové reakci, byla schopná tuto reakci rozeznat a adekvátně na ni reagovat.

Otázka číslo 10

Posttraumatická stresová reakce je:

Tab. 10 Posttraumatická stresová reakce

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
<i>Duševní porucha vzniklá jako následek děsivé a život ohrožující situace.</i>	498	94,50
Zvýšená úzkost klienta/pacienta.	9	1,70
Zvýšený strach z konkrétní situace.	11	2,09
Žádná odpověď není správná.	5	0,95
Nevím	4	0,76
Celkem	527	100,00

Na tuto otázku odpovídali jen ti respondenti, kteří v předchozí otázce zvolili odpověď „ano“. 498 respondentů (94,50%) zvolilo správnou odpověď „Duševní porucha vzniklá jako následek děsivé a život ohrožující situace“. 9 respondentů (1,70%) si myslí, že

posttraumatická stresová reakce je zvýšená úzkost K/P, 11 respondentů (2,09%) zvýšený strach z konkrétní situace. 5 respondentů (0,95%) uvedlo, že žádná odpověď není správná a 4 respondenti (0,76%) neví.

Otázka číslo 11

Myslíte, že je antisemitismus stále aktuální téma, kterým je potřeba se zabývat?

Tab. 11 Antisemitismus jako aktuální téma

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Ano, je důležité o něm mluvit.	301	53,27
Téma je to důležité, ale mluví se o něm až příliš.	73	12,92
Ne, toto téma je již minulost.	64	11,33
Nevím	127	22,48
Celkem	565	100,00

Tabulka uvádí odpovědi respondentů na otázku, zda si myslí, že antisemitismus je stále aktuální téma. Podle 301 respondentů (53,27%) je důležité o antisemitismu mluvit, protože je to stále aktuální téma. 73 respondentů (12,92%) si myslí, že antisemitismus je důležité téma, ale mluví se o něm až příliš a podle 64 respondentů (11,33%) je antisemitismus již minulost. 127 respondentů (22,48%) zvolilo odpověď „nevím“. Lze říci, že většina respondentů považuje antisemitismus za stále aktuální téma, kterým je potřeba se zabývat, aby mohla být poskytována K/P kvalitní ošetrovatelská péče.

Otázka číslo 12

Jak osobně chápete pojem antisemitismus?

Tab. 12 Chápání antisemitismu

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Správně	391	69,20
Špatně	15	2,65
Nevím	133	23,55
Negativně	11	1,95
Nezajímám se o toto téma	15	2,65
Celkem	565	100,00

U této otázky jsme se respondentů tázaly, jak osobně chápou pojem „antisemitismus“ a nechaly jim prostor, aby mohli svůj názor vyjádřit. Většina respondentů pochopila náš záměr, zjistit, co si pod pojmem „antisemitismus“ představují. Někteří vyjadřovali svůj pocitový názor. 391 respondentů (69,20%) chápe antisemitismus správně, většinou jako uvedenou definici u otázky číslo 1. 15 respondentů (2,65%) chápe antisemitismus špatně a 133 respondentů (23,55%) neví. 11 respondentů (1,95%) uvedlo, že antisemitismus chápou negativně a 15 respondentů (2,65%) se o toto téma nezajímá. Z uvedených výsledků lze usuzovat, že většina respondentů má přehled, co antisemitismus znamená.

Otázka číslo 13

Kdybyste se měla v ošetřovatelské anamnéze zabývat osobní historií, na co byste se K/P tázala?

Tab. 13 Osobní historie

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
<i>Správná odpověď</i>	33	5,84
Špatná odpověď	233	41,24
Na nic bych se neptala	45	7,96
Nerozumím otázce	11	1,95
Nevím	243	43,01
Celkem	565	100,00

Zvýsledků je zřejmé, že naprostá většina respondentů neví, co znamená pojem „osobní historie“. 33 respondentů (5,84%) odpovědělo správně. Respondenti by se K/P tázali, zda se někdy setkal s projevy antisemitismu, vůči své osobě, zda on či někdo z jeho rodiny zažil 2. světovou válku a holokaust. 233 respondentů (41,24%) odpovědělo špatně. Uváděli, že by se K/P tázali na osobní, rodinnou, sociální anamnézu, kde K/P žil, jeho zaměstnání, jeho záliby, počet dětí, zda je věřící a jaké má požadavky ohledně jídla. 45 respondentů (7,96%) by se neptalo na nic, 11 respondentů (1,95%) nerozumí otázce a 243 respondentů (43,01%) neví.

Otázka číslo 14

Kdyby se konal seminář zabývající se problematikou antisemitismu a jeho dopadu na zdraví a zdravotnictví, zúčastnila byste se?

Tab. 14 Seminář o problematice antisemitismu

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Ano, měl/a bych velký zájem.	89	15,75
Ano, z důvodu získání kreditů.	45	7,97
ne	200	35,40
Nevím	231	40,88
Celkem	565	100,00

Výše uvedená tabulka uvádí zájem všeobecných sester o další vzdělávání v oblasti problematiky antisemitismu. Z výsledků je zřejmé, že o tento seminář by ze strany všeobecných sester velký zájem nebyl. 89 respondentů (15,75%) by mělo velký zájem o seminář, 45 respondentů (7,97%) jen z důvodu získání kreditů. 200 respondentů (35,40%) by zájem nemělo a 231 respondentů (40,88%) neví.

Otázka číslo 15

Židovský duchovní se nazývá:

Tab. 15 Židovský duchovní

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Kněz	2	0,35
Rabín	535	94,70
Pastor	1	0,18
Páter	2	0,35
Nevím	25	4,42
Celkem	565	100,00

535 respondentů (94,70%) uvedlo správnou odpověď, že židovský duchovní se nazývá rabín. Podle 2 respondentů (0,35%) je židovským duchovním kněz, podle 1 respondenta (0,18%) pastor a podle 2 respondentů (0,35%) páter. 25 respondentů (4,42%) zvolilo odpověď „nevím“.

Otázka číslo 16

Obřízka se u židovských chlapců:

Tab. 16 Obřízka u židovských chlapců

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
<i>Provádí 8. den po narození</i>	362	64,07
Provádí kdykoliv	64	11,33
Neprovádí	4	0,71
Nevím	135	23,89
Celkem	565	100,00

362 respondentů (64,07%) odpovědělo správně, že se obřízka u židovských chlapců provádí 8. den po narození. 64 respondentů (11,33%) uvedlo, že se obřízka provádí kdykoliv, podle 4 respondentů (0,71%) se obřízka neprovádí a 135 respondentů (23,89%) zvolilo odpověď „nevím“.

Otázka číslo 17

V jakém věku je židovské dítě považováno za dospělého a je povinno vykonávat všechna přikázání Tóry a žít podle nich?

Tab. 17 Dospělost u židovských dětí

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
<i>Od 13 let chlapci, od 12 let dívky</i>	274	48,50
Od 15 let	30	5,31
Od 18 let	5	0,88
Nevím	256	45,31
Celkem	565	100,00

274 respondentů (48,50%) zvolilo správnou odpověď „od 13 let chlapci, od 12 let dívky“. 30 respondentů (5,31%) si myslí, že židovské dítě je dospělé od 15 let a 5 respondentů (0,88%) od 18 let. 256 respondentů (45,31%) volilo odpověď „nevím“.

Otázka číslo 18

Judaismus zakazuje pohřbívání:

Tab. 18 Pohřbívání v judaismu

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
<i>Zpopelněním</i>	320	56,63
V rakvi	24	4,25
Na způsobu pohřbení nezáleží	8	1,42
Nevím	213	37,70
Celkem	565	100,00

Tabulka uvádí zjištěné výsledky na otázku, jakým způsobem je v judaismu zakázané pohřbívání. 320 respondentů (56,63%) zvolilo správnou odpověď „zpopelněním“. Podle 24 respondentů (4,25%) je zakázané pohřbívání v rakvi, podle 8 respondentů (1,42%) na způsobu pohřbení nezáleží. 213 respondentů (37,70%) zvolilo odpověď „nevím“.

Otázka číslo 19

Košer označuje:

Tab. 19 Košer označuje

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
<i>Souhrn povolených a nepovolených jídel</i>	447	79,12
Tradiční židovský oblek	8	1,42
Pravidla židovského odívání	5	0,88
Nádobí určené k přípravě pokrmů	14	2,48
Nevím	91	16,10
Celkem	565	100,00

447 respondentů (79,12%) odpovědělo správně, že košer označuje souhrn povolených a nepovolených jídel. 8 respondentů (1,42%) si myslí, že košer označuje tradiční židovský oblek a 5 respondentů (0,88%) si myslí, že označuje pravidla židovského odívání. Podle 14 respondentů (2,48%) košer označuje nádobí určené k přípravě pokrmů. 91 respondentů (16,10%) zvolilo odpověď „nevím“.

Otázka číslo 20

Košer zakazuje:

Tab. 20 Košer zakazuje

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
<i>Mísit složku masitou a mléčnou</i>	369	65,31
Nosit libovolné oblečení	10	1,77
Odhalovat ruce a nohy	2	0,35
Pít alkohol	38	6,73
Nevím	146	25,84
Celkem	565	100,00

369 respondentů (65,31%) zvolilo správnou odpověď „Košer zakazuje mísit složku masitou a mléčnou.“. Podle 10 respondentů (1,77%) košer zakazuje nosit libovolné oblečení, podle 2 respondentů (0,35%) odhalovat ruce a nohy a podle 38 respondentů (6,73%) pít alkohol. 146 respondentů (25,84%) označilo odpověď „nevím“.

Otázka číslo 21

Mezi povolená zvířata ke konzumaci v judaismu patří:

Tab. 21 Povolená zvířata ke konzumaci

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
<i>Zvířata s rozpolcenými kopyty, ryby s šupinami a ploutvemi, drůbež.</i>	177	31,33
Jen hovězí a drůbeží	59	10,44
Jakákoliv zvířata, která byla usmrcena předepsaným způsobem.	126	22,30
Nevím	203	35,93
Celkem	565	100,00

Výše uvedená tabulka zobrazuje odpovědi respondentů na otázku, jaká zvířata ke konzumaci jsou v judaismu povolena. 177 respondentů (31,33%) zvolilo správnou odpověď „Zvířata s rozpolcenými kopyty, ryby s šupinami a ploutvemi, drůbež.“. Podle 59 respondentů (10,44%) je povoleno jen hovězí a drůbeží, podle 126 respondentů (22,30%) jsou povolena

jakákoliv zvířata, která byla usmrcena předepsaným způsobem. 203 respondentů (35,93%) zvolilo odpověď „nevím“.

Otázka číslo 22

Mikve znamená:

Tab. 22 Mikve

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Rituální svatební obřad	10	1,77
<i>Rituální koupel, kterou Židé vykonávají 1x týdně.</i>	320	56,64
Tradiční pokrm	11	1,95
Jeden z židovských svátků	16	2,83
Nevím	208	36,81
Celkem	565	100,00

Tabulka znázorňuje 320 respondentů (56,64%), kteří zvolili správnou odpověď „Rituální koupel, kterou Židé vykonávají 1x týdně“. Podle 10 respondentů (1,77%) znamená mikve rituální svatební obřad, podle 11 respondentů (1,95%) tradiční pokrm. 16 respondentů (2,83%) si myslí, že mikve je jeden z židovských svátků a 208 respondentů (36,81%) neví.

Otázka číslo 23

2. světová válka proběhla v Evropě v období:

Tab. 23 Trvání 2. světové války

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
4. července 1941 – 5. září 1945	20	3,54
<i>1. září 1939 – 8. května 1945</i>	515	91,15
16. prosince 1938 – 24. ledna 1945	18	3,19
Nevím	12	2,12
Celkem	565	100,00

Tabulka znázorňuje velice uspokojivé výsledky. 515 respondentů (91,15%) zvolilo správnou odpověď „1. září 1939 – 8. května 1945“. 20 respondentů (3,54%) zvolilo odpověď „4. července 1941 – 5. září 1945“ a 18 respondentů (3,19%) „16. prosince 1938 – 24. ledna

1945“. 12 respondentů (2,12%) uvedlo odpověď „nevím“.

Otázka číslo 24

Křišťálová noc je označení pro:

Tab. 24 Křišťálová noc

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Noc, kdy začala 2. světová válka.	15	2,65
<i>Rasové nepokoje zaměřené proti židům, které proběhly v noci z 9. na 10. listopadu 1938 v Německu, Rakousku a Sudetech.</i>	419	74,17
Noc, kdy skončila 2. světová válka.	5	0,88
Den osvobození koncentračního tábora Osvětim	13	2,30
Nevím	113	20,00
Celkem	565	100,00

Tabulka znázorňuje výsledky na otázku, co znamená Křišťálová noc. 419 respondentů (74,17%) odpovědělo správně: „Rasové nepokoje zaměřené proti židům, které proběhly v noci z 9. na 10. listopadu 1938 v Německu, Rakousku a Sudetech“. 15 respondentů (2,65%) si myslí, že Křišťálová noc je označení pro noc, kdy začala 2. světová válka a 5 respondentů (0,88%) si myslí, že se jedná o noc, kdy skončila 2. světová válka. Podle 13 respondentů (2,30%) je to označení pro den, kdy byl osvobozen koncentrační tábor Osvětim. 113 respondentů (20,00%) zvolilo odpověď „nevím“.

Otázka číslo 25

Holokaust je:

Tab. 25 Holokaust

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
<i>Systematické a státem provozované pronásledování a hromadné vyvražďování židů prováděné zejména nacistickým Německem a jeho spojenci v době 2. světové války.</i>	511	90,45
Systematické a státem provozované pronásledování a hromadné vyvražďování osob jakéhokoliv náboženského vyznání.	45	7,96
Pojem holokaust neexistuje	2	0,35
Nevím	7	1,24
Celkem	565	100,00

511 respondentů (90,45%) odpovědělo správně: „Systematické a státem provozované pronásledování a hromadné vyvražďování židů prováděné zejména nacistickým Německem a jeho spojenci v době 2. světové války“. 45 respondentů (7,96%) zvolilo odpověď „Systematické a státem provozované pronásledování a hromadné vyvražďování osob jakéhokoliv náboženského vyznání“. Podle 2 respondentů (0,35%) pojem holokaust neexistuje a 7 respondentů (1,24%) neví, co pojem holokaust znamená.

Statistická otázka číslo 1

Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Tab. 26 Nejvyšší dosažené vzdělání

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Středoškolské	220	38,94
Středoškolské + PSS	171	30,27
Vyšší odborné	60	10,62
Vysokoškolské – Bc.	75	13,27
Vysokoškolské – Mgr.	39	6,90
Celkem	565	100,00

Výše uvedená tabulka zobrazuje rozložení respondentů dle jejich nejvyššího dosaženého vzdělání. 220 respondentů (38,94%) dosáhlo středoškolského vzdělání. 171 respondentů

(30,27%) má ke středoškolskému vzdělání ještě pomaturitní specializační studium. 60 respondentů (10,62%) dosáhlo vyššího odborného vzdělání. 75 respondentů (13,27%) získalo vysokoškolský titul Bc., 39 respondentů (6,90%) Mgr.. Lze říci, že stále převládá většina všeobecných sester, které nejsou vysokoškolsky vzdělané.

Statistická otázka číslo 2

V jakém zdravotnickém zařízení pracujete?

Tab. 27 Zdravotnické zařízení

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
Fakultní nemocnice	81	14,34
Krajská nemocnice	106	18,76
Okresní nemocnice	208	36,81
Vojenská nemocnice	64	11,33
Psychiatrická léčebna	48	8,50
LDN	53	9,38
Hospic	5	0,88
Domácí péče	0	0,00
Jiné	0	0,00
Celkem	565	100,00

Tabulka znázorňuje rozložení respondentů dle zdravotnického zařízení, ve kterém pracují. 208 respondentů (36,81%) pracuje v okresní nemocnici, 106 respondentů (18,76%) v krajské nemocnici, 81 respondentů (14,34%) ve fakultní nemocnici, 64 respondentů (11,33%) ve vojenské nemocnici, 48 respondentů (8,50%) v psychiatrické léčebně, 53 respondentů (9,38%) v léčebně pro dlouhodobě nemocné a 5 respondentů (0,88%) v hospici.

Statistická otázka číslo 3

V jakém kraji pracujete?

Tab. 28 Kraj

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Hlavní město Praha	50	8,85
Středočeský kraj	135	23,90
Jihočeský kraj	3	0,53
Plzeňský kraj	2	0,35
Karlovarský kraj	0	0,00
Ústecký kraj	27	4,78
Liberecký kraj	29	5,13
Královéhradecký kraj	60	10,62
Pardubický kraj	57	10,09
Kraj Vysočina	0	0,00
Jihomoravský kraj	54	9,56
Olomoucký kraj	92	16,28
Moravskoslezský kraj	16	2,83
Zlínský kraj	40	7,08
Celkem	565	100,00

Tabulka znázorňuje rozložení respondentů dle kraje, ve kterém pracují. Nejvíce respondentů 135 (23,90%) je ze středočeského kraje, dále 92 respondentů (16,28%) z olomouckého kraje a 60 respondentů (10,62%) z královéhradeckého kraje. Pardubický kraj je zastoupen 57 respondenty (10,09%), jihomoravský kraj 54 respondenty (9,56%), Praha 50 respondenty (8,85%) a zlínský kraj 40 respondenty (7,08%). 29 respondentů (5,13%) je z libereckého kraje, 27 respondentů (4,78%) z ústeckého kraje, 16 respondentů (2,83%) z moravskoslezského kraje, 3 respondenti (0,53%) z jihočeského kraje, 2 respondenti (0,35%) z plzeňského kraje. Bohužel z kraje Vysočina a karlovarského kraje se nám respondenty nepodařilo získat.

Statistická otázka číslo 4

Jaký je Váš věk?

Tab. 29 Věk

Odpověď	<i>Absolutní četnost</i>	<i>Relativní četnost [%]</i>
Méně než 20 let	1	0,18
20 – 30 let	139	24,60
31 – 40 let	166	29,38
41 – 50 let	131	23,19
51 – 65 let	105	18,58
66 let a více	0	0,00
Neuvedeno	23	4,07
Celkem	565	100,00

V tabulce jsou uvedena věková rozmezí respondentů. 1 respondentovi (0,18%) je méně než 20 let, 139 respondentů (24,60%) je ve věkovém rozmezí 20 – 30 let, 166 respondentů (29,38%) 31 – 40 let, 131 respondentů (23,19%) 41 – 50 let a 105 respondentů (18,58%) 51 – 65 let. 23 respondentů (4,07%) svůj věk neuvedlo .

7 Diskuze

Tématem diplomové práce je „Antisemitismus ve zdravotnictví a postoj všeobecných sester k židovským pacientům“. Zaměřily jsem se na tři oblasti – vědomosti všeobecných sester o problematice antisemitismu, židovské zvyky a postoje všeobecných sester ke K/P židovského vyznání. K vyhodnocení cíle byly stanoveny tři výzkumné otázky.

7.1 Výzkumná otázka č. 1

Ve výzkumné otázce číslo 1 zjišťujeme **jaké jsou vědomosti všeobecných sester o problematice antisemitismu**. Výzkumnou otázku jsme ověřily otázkami číslo 1, 2, 3, 11, 12, 23, 24 a 25.

Zajímalo nás, zda respondenti znají pojem antisemitismus. 95,94% respondentů uvedlo správnou odpověď a to, že antisemitismus je nepřátelství vůči Židům. Další oblastí našeho zájmu byly znalosti symbolů, které se s antisemitismem pojí. 31,33% respondentů uvedlo 2 správné symboly, 37, 52% 1 správný symbol a 31,15% žádný symbol. Respondenti měli také uvést alespoň 2 projevy antisemitismu. 53,10% respondentů uvedlo 2 správné projevy antisemitismu, 19,47% 1 správný projev a 27,43% žádný projev. Zjištěné výsledky ukazují, že všeobecné sestry mají dobré vědomosti v oblasti antisemitismu, jeho symbolů a projevů.

Dále jsme se zajímaly, zda se respondenti domnívají, že je antisemitismus stále aktuální téma, kterým je potřeba se zabývat. Podle 53,27% je důležité o antisemitismu mluvit. 12,92% respondentů si myslí, že je to důležité téma, ale mluví se o něm až příliš, podle 11,33% je antisemitismus již minulost. 22,48% respondentů uvedlo „nevím“. Zajímavé jsou výsledky u otázky, která chce znát jak osobně respondenti chápou pojem „antisemitismus“. 69,20% respondentů chápou pojem "antisemitismus" správně. Lze říci, že všeobecné sestry považují antisemitismus za aktuální a důležité téma, kterým bychom se měli stále zabývat.

V otázkách, které byly zaměřeny historicky, jsme se zaměřily na období, ve kterém probíhala 2. světová válka v Evropě. 91,15 % uvedlo správné období průběhu 2. světové války v Evropě - 1. září 1939 – 8. května 1945. Další historická otázka se zabývala pojmem „Křišťálová noc“. 74,17% respondentů odpovědělo správně: „Křišťálová noc je označení pro rasové nepokoje zaměřené proti Židům, které proběhly v noci z 9. na 10. listopadu 1938 v Německu, Rakousku a Sudetech“. Poslední historická otázka byla zaměřena na pojem „holokaust“. 90,45% respondentů zvolilo správnou odpověď: „Holokaust je systematické a státem provozované pronásledování a hromadné vyvražďování Židů prováděné zejména nacistickým

Německem a jeho spojenci v době 2. světové války“.

Z výše uvedených výsledků, které se zabývají problematikou antisemitismu je zřejmé, že většina všeobecných sester má dobré vědomosti, které se týkají problematiky antisemitismu.

Výsledky na výzkumnou otázku č. 1 následně porovnáme s třemi výzkumy.

PhDr. Mgr. Rebeka Ralbovská, Ph.D. a PhDr. Renata Knezović, PhD. prováděly výzkum na téma „Vplyv prežitého alebo preneseného násilia na život obetí holokaustu“. Jejich kvantitativní výzkum probíhal v roce 2011 na Slovensku a respondenty byli studenti střední školy, vysoké školy a zdravotničtí pracovníci z praxe. Jejich cílem bylo zmapovat vědomosti o problematice holokaustu, mezigeneračního přenosu traumatu a výuky multikulturního přístupu se zaměřením na židovskou komunitu.

Ve výzkumu PhDr. Mgr. Rebečky Ralbovské a Ph.D. A PhDr. Renaty Knezović je otázka „Napište význam slova holokaust“. Rádi bychom výsledek na tuto otázku porovnali s naší otázkou, která zní „Holokaust je:“.

Tab. 30 Porovnání výsledků na téma „Holokaust“ v ČR a na Slovensku

Odpověď	Všeobecné sestry pracující v ČR		Zdravotničtí pracovníci z praxe pracující na Slovensku	
	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Správná odpověď	511	90,45	102	71,33
Špatná odpověď	54	9,55	41	28,67
Celkem	565	100	143	100

Z výše uvedené tabulky je zřejmé, že více správných odpovědí na otázku co je holokaust uvedli respondenti v ČR. Ovšem ve slovenském výzkumu je položená otázka uvedená jako otázka otevřená, kde respondenti mají uvést vlastní definici. Avšak celkově můžeme říci, že většina zdravotnických pracovníků pracujících v ČR i na Slovensku znají správnou odpověď.

Jana Zábojníková prováděla výzkum na téma „Specifika ošetrovateľskej péče o pacienta židovského vyznání“. Její kvantitativní výzkum probíhal v roce 2012 v České republice a respondenty byly všeobecné sestry pracující ve fakultní nemocnici na chirurgickém, interním oddělení, na JIMP a v LDN. Cílem její výzkumné práce bylo zjistit, zda mají všeobecné sestry znalosti o židovské kultuře, jejich specifikách při ošetřování židovského pacienta v nemoci a smrti a posoudit míru zájmu všeobecných sester o židovskou kulturu.

Rády bychom porovnali výsledek na otázku Jany Zábojníkové „Měl/a jste někdy v péči pacienta židovského vyznání?“ s naší otázkou „Setkal(a) jste se někdy s K/P židovského vyznání?“

Tab. 31 Porovnání výsledků mezi všeobecnými sestrami na otázky „Měl/a jste někdy v péči pacienta židovského vyznání?“ a „Setkal(a) jste se někdy s K/P židovského vyznání?“

Odpověď	Všeobecné sestry 2012		Všeobecné sestry 2013	
	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
ano	16	23,00	110	19,47
ne	54	77,00	252	44,60
nevím			203	35,93
celkem	70	100,00	565	100,00

Z výše uvedené tabulky je zřejmé, že více kladných odpovědí 16 (23,00%) uvedly všeobecné sestry ve výzkumu Jany Zábojníkové. Nižší počet kladných odpovědí v našem výzkumu může být způsobem přítomnosti možnosti odpovědět „nevím“.

Další otázka Jany Zábojníkové „Kdy byla 2. světová válka? (myšleno v Evropě)“, je totožná s naší otázkou „2. světová válka proběhla v Evropě v období:“.

Tab. 32 Porovnání výsledků mezi všeobecnými sestrami na otázky „Kdy byla 2. světová válka? (myšleno v Evropě)“, a „2. světová válka proběhla v Evropě v období:“.

Odpověď	Všeobecné sestry 2012		Všeobecné sestry 2013	
	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
správná odpověď	57	81,00	515	91,20
špatná odpověď	13	19,00	50	8,80
celkem	70	100,00	565	100,00

Z tabulky je patrné, že správnou odpověď uvedlo více všeobecných sester v roce 2013 515 (91,20%) než v roce 2012 57 (81,00%). Ovšem celkově lze říci, že všeobecné sestry mají dobré vědomosti o trvání 2. světové války.

Kolegyně Bc. Julie Caldová prováděla výzkumné šetření na téma „Antisemitismus ve zdravotnictví a postoj studentů nelékařských zdravotnických oborů“. V níže uvedených

tabulkách je porovnání odpovědí všeobecných sester a studentů SŠ, VOŠ a VŠ na totožné otázky týkající se problematiky antisemitismu, postoje ke K/P a jejich náboženství a vědomostí v oblasti židovských zvyků.

Tab. 33 Porovnání vědomostí o problematice antisemitismu mezi všeobecnými sestrami a studenty SŠ, VOŠ a VŠ.

Otázka	Odpověď	Všeobecné sestry		Studenti SŠ, VOŠ a VŠ	
		Absolutní četnost	Relativní četnost [%]	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
č. 1 Antisemitismus je:	správná odpověď	542	95,90	791	84,51
	špatná odpověď	23	4,10	145	15,49
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 2 Napište 2 symboly pojící se s antisemitismem	správná odpověď	177	31,30	117	12,50
	špatná odpověď	388	68,70	819	87,50
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 3 Napište alespoň 2 projevy antisemitismu	správná odpověď	300	53,10	371	39,64
	špatná odpověď	265	46,90	565	60,36
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 11 Myslíte, že je antisemitismus stále aktuální téma, kterým je potřeba se zabývat?	Ano, je důležité o něm mluvit	301	53,30	398	42,52
	Téma je to důležité, ale mluví se o něm až příliš	73	12,90	83	8,87
	Ne, toto téma je již minulost	64	11,30	181	19,34
	nevím	127	22,50	274	29,27
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 23 2. světová válka proběhla v Evropě v období:	správná odpověď	515	91,20	719	76,82
	špatná odpověď	50	8,80	220	23,18
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 24 Křišťálová noc je označení pro:	správná odpověď	419	74,00	608	64,96
	špatná odpověď	146	26,00	328	35,04
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 25 Holokaust je:	správná odpověď	511	90,04	795	84,94
	špatná odpověď	54	9,96	141	15,06
	celkem	565	100,00	936	100,00

Z výše uvedené tabulky je zřejmé, že všeobecné sestry mají oproti studentům SŠ, VOŠ a VŠ větší znalosti o problematice antisemitismu. Dalším zjištěním je, že všeobecné sestry považují antisemitismu za stále aktuální téma ve větší míře než studenti SŠ, VOŠ a VŠ. Kladně odpovědělo 53,30% všeobecných sester a 42,52 % studentů SŠ, VOŠ a VŠ.

7.2 Výzkumná otázka č. 2

Ve výzkumné otázce číslo 2 se ptáme: **Jaký je postoj všeobecných sester ke K/P židovského vyznání?** K ověření výzkumné otázky byly určeny otázky číslo 4, 5, 6, 7 a 8.

Zajímalo nás, zda se všeobecné sestry již někdy setkaly s K/P židovského vyznání. Pouze

19,47% respondentů odpovědělo „ano“, 44,60% „ne“ a 35,93% „nevím“. Na otázku, zda se respondenti setkali s projevy antisemitismu mezi K/P navzájem odpovědělo pouze 1,59% respondentů „ano“. Také jsme se respondentů dotazovaly, zda je pro ně náboženské vyznání K/P důvodem k negativnímu přístupu k němu. Jen 0,35% respondentů odpovědělo „ano“ a 6,38% respondentů „záleží o jaké náboženství jde“. Dále jsme se respondentů dotazovaly, jaké náboženské vyznání v nich vzbuzuje nejvíce negativní postoje. 46,549% respondentů nemá negativní postoje k žádnému náboženství. 30,442% respondentů uvedlo islám a 17,522% Svědky Jehovovy. Ostatní náboženství byla uváděna velmi zřídka. V poslední otázce, která se zabývala postojem respondentů, jsme se dotazovaly, zda v respondentech vzbuzuje židovské vyznání negativní postoje a v jaké míře. Jen 2,83% odpovědělo „ano“. Z přiloženého číselného intervalu od 1 - 5, kdy 1 = žádný negativní postoj, 5 největší negativní postoj, byl 37,50% uveden interval 3.

Z výše uvedených výsledků je patrné, že naprostá většina všeobecných sester nemá žádné negativní postoje ke K/P židovského vyznání.

Tab. 34 Porovnání výsledků v oblasti postojů k židovskému K/P mezi všeobecnými sestrami a studenty SŠ, VOŠ a VŠ.

Otázka	Odpověď	Všeobecné sestry		Studenti SŠ, VOŠ a VŠ	
		Absolutní četnost	Relativní četnost [%]	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
č. 4 Setkal(a) jste se někdy s K/P židovského vyznání?	ano	110	19,50	70	7,48
	ne	252	44,60	488	52,14
	nevím	203	35,90	378	40,38
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 6 Je pro Vás náboženské vyznání K/P důvodem k negativnímu přístupu k němu?	ano	2	0,35	9	0,96
	ne	527	93,27	855	91,35
	záleží o jaké náboženství jde	36	6,38	72	7,69
	celkem	565	100,00	936	100,00

Z výše uvedené tabulky je zřejmé, že se s K/P židovského vyznání setkaly ve větší míře všeobecné sestry. Tento výsledek je dle našeho názoru zapříčiněn délejší působením všeobecných sester ve zdravotnictví. Dále je patrné, že náboženské vyznání hraje určitou roli v přístupu ke K/P více u studentů SŠ, VOŠ a VŠ. Pro 0,35% všeobecných sester a 0,96% studentů SŠ, VOŠ a VŠ je náboženské vyznání důvodem k negativnímu přístupu ke K/P. U 6,37% všeobecných sester a 7,69% studentů SŠ, VOŠ a VŠ záleží o jaké náboženství jde.

Tab. 35 Přehled náboženství, které nejvíce vzbuzují negativní postoje u všeobecných sester a studentů SŠ, VOŠ a VŠ.

Náboženství	Všeobecné sestry		Studenti SŠ, VOŠ a VŠ	
	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Žádné	263	46,55	803	85,70
Všechna náboženství	6	1,06	0	0,00
Islám	172	30,44	69	7,34
Radikální Islám	0	0,00	2	0,21
Svědkové Jehovovi	99	17,52	27	2,91
Děti boží	0	0,00	1	0,11
Náboženské sekty	6	1,06	1	0,11
Křesťanství	5	0,88	4	0,43
Judaismus	3	0,53	21	2,24
Romové	2	0,35	0	0,00
Satanismus	2	0,35	1	0,11
Budhismus	1	0,18	4	0,43
Hinduismus	0	0,00	3	0,32
Scientologie	1	0,18	0	0,00
Nevím	5	0,88	0	0,00
Celkem	565	100,00	936	100,00

Uvedená tabulka zobrazuje zajímavý výsledek. Narozdíl od všeobecných sester naprostá většina (85,70%) studentů SŠ, VOŠ a VŠ nemá negativní postoje k žádnému náboženství. U obou skupin respondentů byl nejvíce zastoupen islám a Svědkové Jehovovi.

7.3 Výzkumná otázka č. 3

Ve výzkumné otázce číslo 3 se ptáme: **Jaké jsou znalosti všeobecných sester týkajících se židovských zvyků?** K vyhodnocení výzkumné otázky byly stanoveny otázky číslo 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 a 22. Pro lepší znázornění výsledků na výzkumnou otázku č. 3 je přiložena tabulka, která zobrazuje počet respondentů, kteří odpověděli správně na 6 a více otázek.

Tab. 36 Počet správných odpovědí: 6 , 7 a 8 správných odpovědí

Počet správných odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
6 správných odpovědí	98	38,28
7 správných odpovědí	74	28,91
8 správných odpovědí	84	32,81
Celkem	256	100,00

Tab. 37 Počet správných odpovědí: 0 – 5 a 6 – 8 správných odpovědí

Počet správných odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
0 – 5 správných odpovědí	309	54,69
6 – 8 správných odpovědí	256	45,31
Celkem	565	100,00

Jen 45,31% respondentů uvedlo alespoň 6 správných odpovědí na otázky, které se zaměřují na židovské zvyky. Z toho lze usuzovat, že všeobecné sestry nedisponují dobrými vědomostmi týkajícími se židovských zvyků.

Tab. 38 Porovnání vědomostí v oblasti židovských zvyků mezi všeobecnými sestrami a studenty SŠ, VOŠ a VŠ.

Otázka	Odpověď	Všeobecné sestry		Studenti SŠ, VOŠ a VŠ	
		Absolutní četnost	Relativní četnost [%]	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
č. 16 Židovský duchovní se nazývá:	správná odpověď	535	94,69	745	79,59
	špatná odpověď	29	5,31	191	20,41
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 17 Obrázka se u židovských chlapců:	správná odpověď	362	64,00	616	65,81
	špatná odpověď	203	36,00	320	34,19
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 18 V jakém věku je židovské dítě považováno za dospělého a je povinno vykonávat všechna přikázání Tóry a žít podle nich?	správná odpověď	274	48,50	453	48,40
	špatná odpověď	291	51,50	483	51,60
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 19 Judaismus zakazuje pohřbívání:	správná odpověď	320	56,60	468	50,00
	špatná odpověď	245	43,40	468	50,00
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 20 Košer označuje:	správná odpověď	447	79,10	533	56,94
	špatná odpověď	118	20,90	403	43,06
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 21 Košer zakazuje:	správná odpověď	369	65,30	430	45,94
	špatná odpověď	196	34,70	506	54,06
	celkem	565	100,00	936	100,00
č. 23 Mikve znamená:	správná odpověď	320	56,64	264	28,21
	špatná odpověď	245	43,36	672	71,79
	celkem	565	100,00	936	100,00

Tabulka znázorňuje porovnání vědomostí v oblasti židovských zvyků mezi všeobecnými sestrami a studenty SŠ, VOŠ a VŠ. Všeobecné sestry dosáhly lepších výsledků v těchto otázkách: „Židovský duchovní se nazývá:“, „Košer označuje:“, „Košer zakazuje:“ a „Mikve

znamená“. V ostatních otázkách byly výsledky srovnatelné.

8 Testování hypotéz

8.1 Hypotéza č.1

8.1.1 Stanovení hypotéz

H₀: Není statisticky významný rozdíl mezi znalostmi v oblasti židovských zvyků mezi sestrami s nižším typem vzdělání (SŠ, SŠ +PSS) a vyšším typem vzdělání (VOŠ, VŠ).

H_A: Mezi znalostmi v oblasti židovských zvyků mezi sestrami s nižším typem vzdělání (SŠ, SŠ +PSS) a vyšším typem vzdělání (VOŠ, VŠ) je statisticky významný rozdíl.

Hladina významnosti $\alpha = 0,05$.

Proměnná: bodové hodnocení otázek zabývající se židovskými zvyky.

Tab. 39 Tabulka četností: nižší vzdělání

Počet správných odpovědí	Tabulka četností: NIŽŠÍ VZDĚLÁNÍ	
	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
0	19	4,21
1	24	5,32
2	44	9,76
3	41	9,09
4	53	11,75
5	76	16,85
6	83	18,40
7	50	11,09
8	61	13,53
Celkem	451	100,00

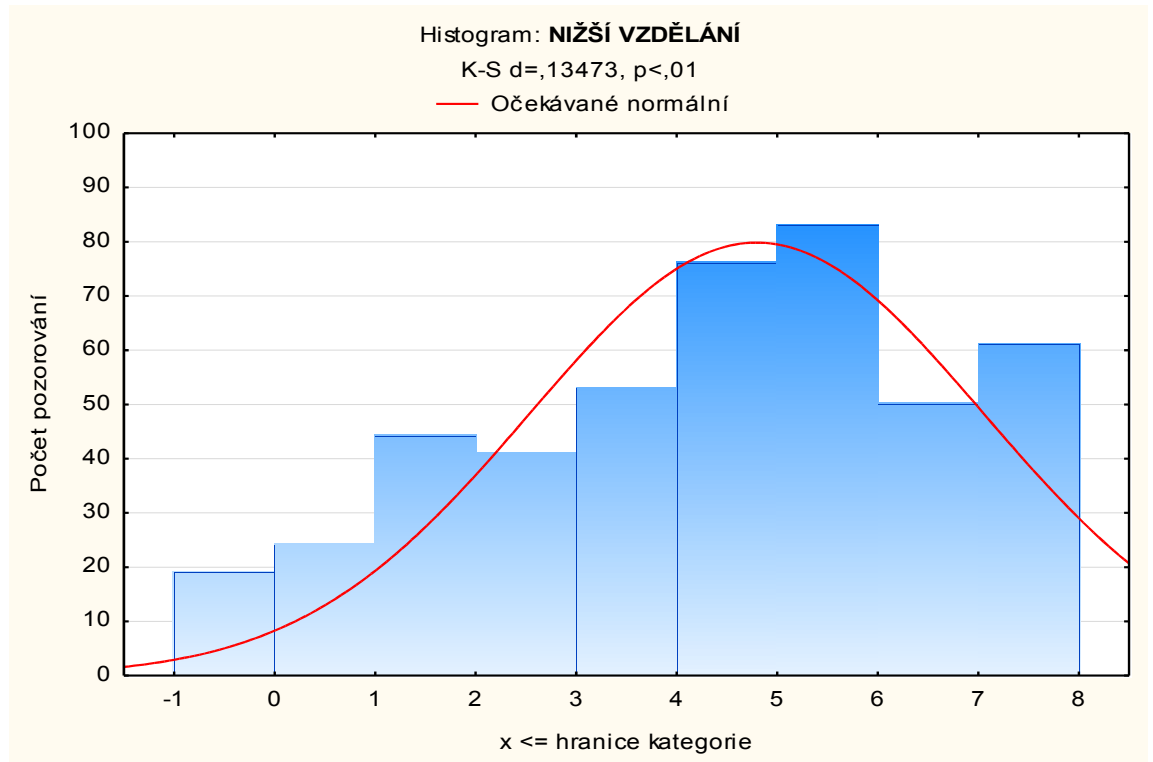
Tab. 40 Tabulka četností: vysokoškolské vzdělání

Počet správných odpovědí	Tabulka četností: VYSOKOŠKOLSKÉ VZDĚLÁNÍ	
	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
1	3	2,63
2	5	4,39
3	10	8,77
4	15	13,16
5	19	16,67
6	15	13,16
7	24	21,05
8	23	20,18
Celkem	114	100,00

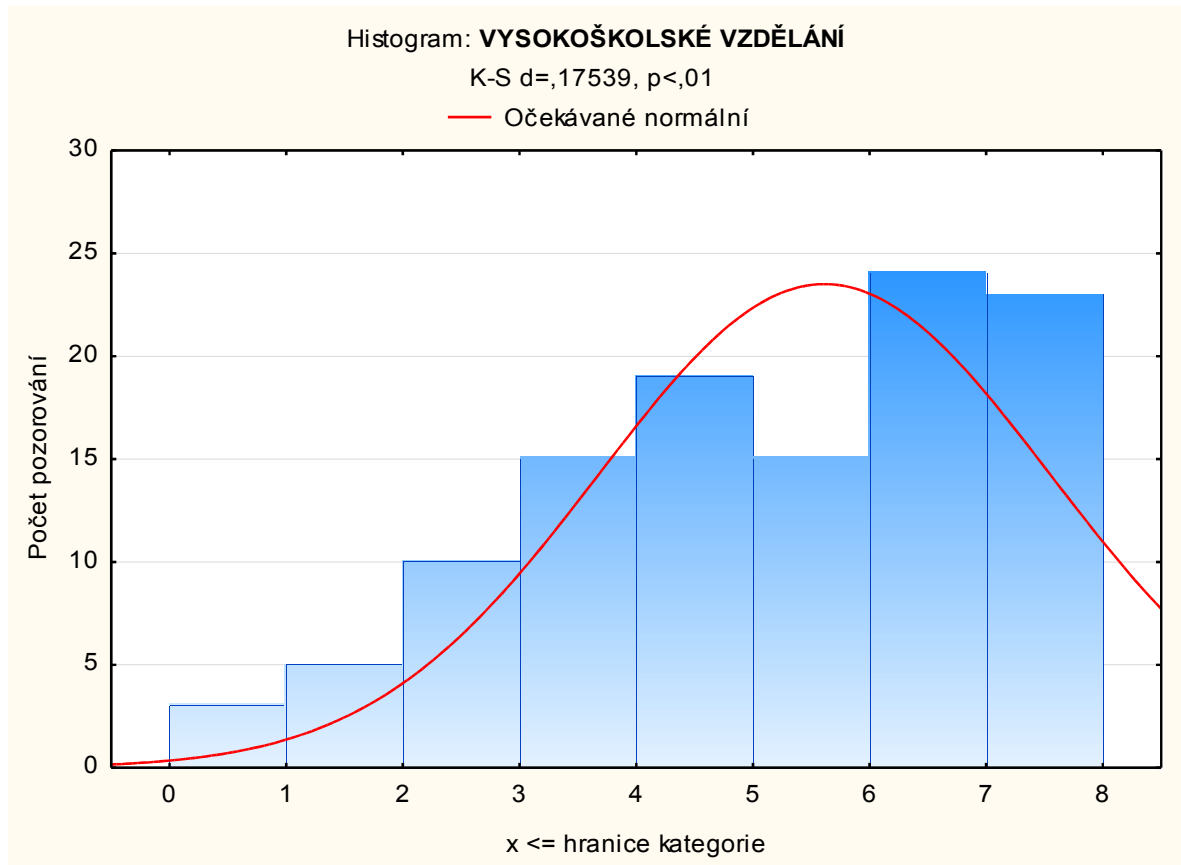
Tab. 41 Popisná statistika nižší vzdělání versus vysokoškolské vzdělání

Proměnná	Popisná statistika						
	N platných	Průměr	Medián	Modus	Minimum	Maximum	Směrodatná odchylka
NIŽŠÍ VZDĚLÁNÍ	451	4,796009	5	6	0	8	2,253507
VYSOKOŠKOLSKÉ VZDĚLÁNÍ	114	5,614035	6	7	1	8	1,934817

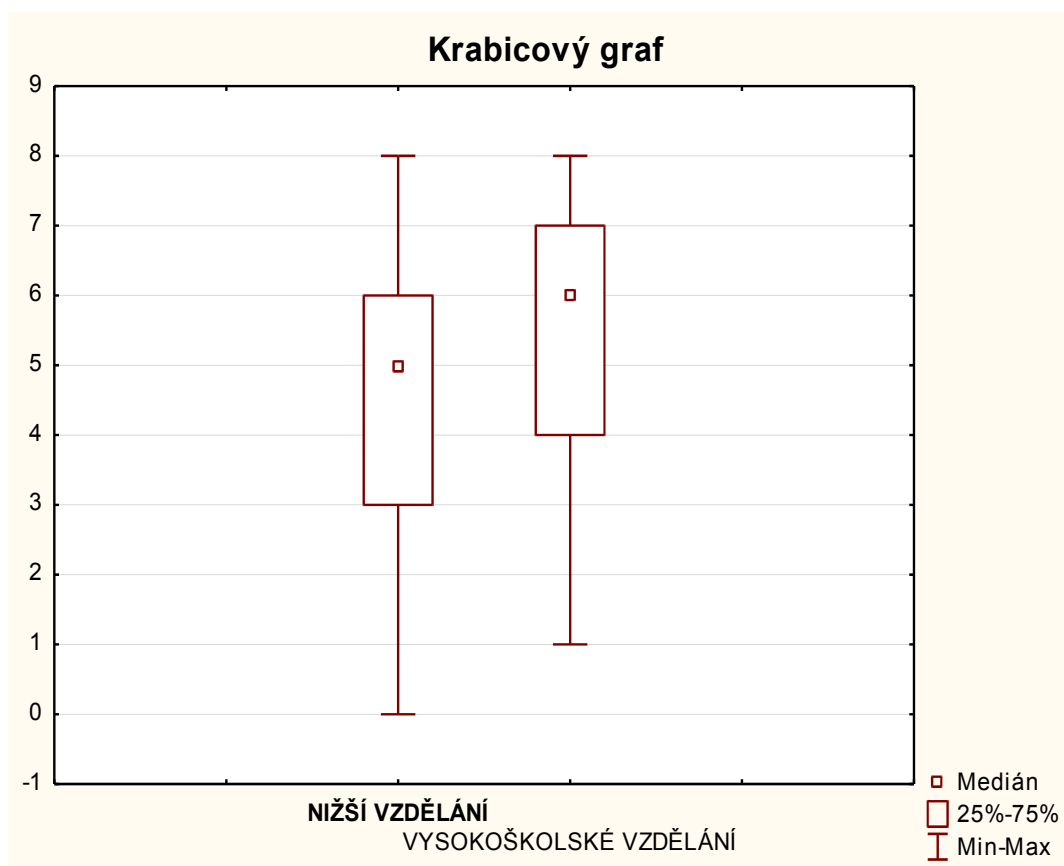
Graf 1 Histogram: nižší vzdělání

Graf 2 Histogram: vysokoškolské vzdělání

Graf 3 Krabicový graf: nižší vzdělání versus vysokoškolské vzdělání

8.1.2 Testování

Tab. 42 Dvouvýběrový t-test s rovností rozptylů

	<i>Soubor 1</i>	<i>Soubor 2</i>
Stř. hodnota	4,7960088692	5,6140350877
Rozptyl	5,0782951466	3,7435180873
Pozorování	451	114
Společný rozptyl	4,8103914029	
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	563	
t Stat	-3,5578979633	
P(T<=t) (1)	0,0002026789	
t krit (1)	1,6475646302	
P(T<=t) (2)	0,0004053577	
t krit (2)	1,9641865292	

Tab. 43 T – test pro nezávislé vzorky: nižší vzdělání

Skup. 1 vs. skup. 2	T-test pro nezávislé vzorky								
	Průměr (skup. 1)	Průměr (skup. 2)	Hodnota t	sv	p	Poč.plat. (skup. 1)	Poč.plat. (skup. 2)	Sm.odch. (skup. 1)	Sm.odch. (skup. 2)
Nižší vzdělání vs. Vysokoškolské vzdělání	4,796009	5,614035	-3,55790	563	0,000405	451	114	2,253507	1,934817

Tab. 44 T – test pro nezávislé vzorky: vysokoškolské vzdělání

Skup. 1 vs. skup. 2	T-test pro nezávislé vzorky								
	Průměr (skup. 1)	Průměr (skup. 2)	Hodnota t	sv	p	Poč.plat. (skup. 1)	Poč.plat. (skup. 2)	Sm.odch. (skup. 1)	Sm.odch. (skup. 2)
Vysokoškolské vzdělání vs. Nižší vzdělání	5,614035	4,796009	3,557898	563	0,000405	114	451	1,934817	2,253507

8.1.3 Potvrzení či zamítnutí hypotézy

Hodnota vypočítané statistiky je nižší (-3.55) než hodnota tabulková kritická (1.64 a 1.96) a tudíž H_0 nezamítáme.

8.1.4 Interpretace

Histogramy zobrazují normální rozložení dat. Krabicový graf zobrazuje medián, který činí pro nižší vzdělání 5 a pro vysokoškolské vzdělání 6. Minimum a maximum je pro nižší vzdělání 0 a 8, pro vysokoškolské vzdělání 1 a 8. Na krabicových grafech je patrné, že mezi výsledky obou skupin respondentů není významný rozdíl.

Hodnota $p = 0,0004$. T – test zobrazuje vypočítanou hodnotu statistiky nižší, než je hodnota tabulková kritická. Proto H_0 nezamítáme a zamítáme H_A .

Rozdíl mezi hodnotami není statisticky významný, a proto nemůžeme říci, že zdravotní sestry s vysokoškolským vzděláním mají lepší vědosmosti v oblasti židovských zvyků, než sestry s nižším vzděláním.

8.2 Hypotéza č. 2

8.2.1 Stanovení hypotéz

H₀: Není statisticky významný rozdíl mezi postojem sester k P/K židovského vyznání mezi sestrami pracujícími v Čechách a mezi sestrami pracujícími na Moravě a Slezsku.

H_A: Mezi postojem sester k P/K židovského vyznání mezi sestrami pracujícími v Čechách a mezi sestrami pracujícími na Moravě a Slezsku je statisticky významný rozdíl.

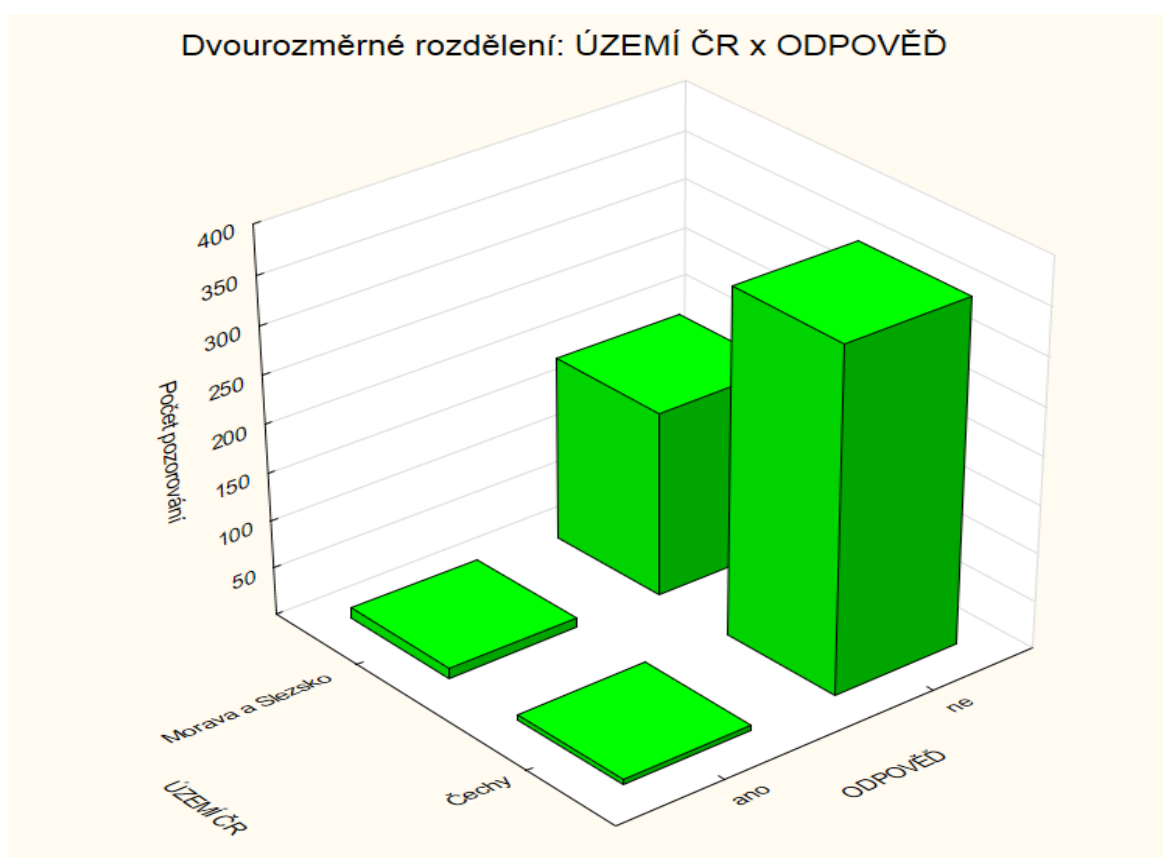
Hladina významnosti $\alpha = 0,05$.

Proměnná: odpověď „ano“, „ne“.

Tab. 45 Kontingenční tabulka

Území ČR	Odpověď "ano"	Odpověď „ne“	Celkem
Čechy	6	357	363
Morava a Slezsko	10	192	202
Celkem	16	549	565

Graf 4 3D histogram

8.2.2 Testování

Tab. 46 Pearsonův chí - kvadrát

Testovací metoda	Chí-kvadrát	sv	p
Pearsonův chí-kvadrát	5,128740	df=1	p=,02353
M-V chí-kvadrát	4,855927	df=1	p=,02755

- Kritická hodnota = 3,84.
- Hladina významnosti $\alpha = 0,05$.
- Počet stupňů volnosti = 1.

8.2.3 Potvrzení či zamítnutí hypotézy

Hodnota vypočítané statistiky je vyšší (5,13) než hodnota kritická (3,84). Hodnota p je vyšší (0,02) než α a tudíž H_0 zamítáme a přijímáme H_A .

8.2.4 Interpretace

Hodnota vypočítané statistiky je vyšší než hodnota kritická a proto H_0 zamítáme a přijímáme H_A . Mezi postojem ke K/P židovského vyznání a územím, na kterém všeobecné sestry pracují, je statisticky významný vztah.

9 Návrhy pro praxi

Na základě provedeného výzkumu byly zjištěny některé nedostatky, které mají všeobecné sestry ve svých vědomostech. Výsledky výzkumu zaměřené na vědomosti o problematice antisemitismu a postoje všeobecných sester ke K/P židovského vyznání dopadly naprosto uspokojivě. Nedostatky všeobecné sestry projevily ve vědomostech, které se týkají zvyků Židů.

Opatření, která by mohla vést ke zlepšení zjištěných nedostatků:

- Všeobecné sestry by měly ve chvíli, kdy K/P při vyplňování ošetřovatelské anamnézy požaduje kontakt s duchovním, diplomaticky zjistit, zda je K/P věřící a pokud ano, jakou víru vyznává. V tuto chvíli může všeobecná sestra poskytovat kvalitní ošetřovatelskou péči s ohledem na náboženské zvyklosti.
- Ke zlepšení vědomostí všeobecných sester bychom doporučily vypracování brožur či letáků, které se budou stručně zabývat jednotlivými náboženstvími a jejich zvyklostmi. V takovýchto brožurách či letácích může všeobecná sestra nalézt potřebné informace, které následně využije k poskytování kvalitní ošetřovatelské péče.
- Ke zlepšení vědomostí by také mohly přispět semináře zabývající se ve stručnosti jednotlivými náboženstvími a jejich zvyklostmi. Semináře by mohly být pořádány zaměstnavatelem či vzdělávací institucí, např. Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů.

10 Závěr

Diplomová práce je zaměřena na problematiku antisemitismu ve zdravotnictví a postoje všeobecných sester ke K/P, kteří vyznávají židovskou víru.

Cílem diplomové práce je z aktuálních literárních zdrojů popsat problematiku judaismu a antisemitismu, zjistit, jaké vědomosti mají všeobecné sestry o problematice antisemitismu, vyhodnotit postoj všeobecných sester k židovským K/P, zmapovat, jaké mají všeobecné sestry vědomosti, týkající se židovských zvyků a vytvořit edukační materiál pro všeobecné sestry, který bude stručně popisovat judaismus, zvyky a specifika ošetrovatelské péče (viz. příloha č. 5). Stanovených cílů bylo dosaženo.

V teoretické části diplomové práce jsme se zabývaly judaismem a jeho zvyklostmi, antisemitismem a také multikulturním a transkulturním ošetrovatelstvím. V empirické části diplomové práce jsme analyzovaly zjištěné výsledky, které jsme získaly pomocí nestandardizovaného elektronického dotazníku či dotazníku v tištěné podobě. Celkem jsme provedly analýzu od 565 respondentů, kteří pracují v nemocnicích po celé ČR. Výsledky jsme zanesly do tabulek a grafů a následně vyhodnotily 3 stanovené výzkumné otázky.

- *Výzkumná otázka č. 1:* Jaké jsou vědomosti všeobecných sester o problematice antisemitismu?
- *Výzkumná otázka č. 2:* Jaký je postoj všeobecných sester ke K/P židovského vyznání?
- *Výzkumná otázka č. 3:* Jaké jsou znalosti všeobecných sester týkajících se židovských zvyků?

Následně jsme statisticky otestovaly dvě hypotézy, které jsme zamítly:

- *hypotéza číslo 1:*

H_0 : Není statisticky významný rozdíl mezi znalostmi v oblasti židovských zvyků mezi sestrami s nižším typem vzdělání (SŠ, SŠ +PSS) a vyšším typem vzdělání (VOŠ, VŠ).

H_A : Mezi znalostmi v oblasti židovských zvyků mezi sestrami s nižším typem vzdělání (SŠ, SŠ +PSS) a vyšším typem vzdělání (VOŠ, VŠ) je statisticky významný rozdíl.

- *hypotéza číslo 2:*

H_0 : Není statisticky významný rozdíl mezi postojem sester k P/K židovského vyznání mezi sestrami pracujícími v Čechách a mezi sestrami pracujícími na Moravě a Slezsku.

H_A: Mezi postojem sester k P/K židovského vyznání mezi sestrami pracujícími v Čechách a mezi sestrami pracujícími na Moravě a Slezsku je statisticky významný rozdíl.

Dle zjištěných výsledků sledujeme vědomosti všeobecných sester o problematice antisemitismu jako dobré, jak z hlediska současnosti, tak z hlediska historického. Všeobecné sestry sledávají antisemitismus stále za aktuální téma, kterým by se měla dnešní společnost zabývat. Naopak zájem o semináře, které by se touto problematikou zabýval, je nízký. Postoje všeobecných sester k věřícím K/P sledujeme jako dobré. Pro naprostou většinu všeobecných sester není náboženské vyznání K/P důvodem k negativnímu přístupu k němu a jen 2,83% všeobecných sester mají negativní postoje k židovskému vyznání. Jediné nedostatky projevily všeobecné sestry v otázkách, které se zabývaly židovskými zvyky.

Z výše uvedených výsledků výzkumného šetření lze říci, že i když všeobecné sestry projevily nedostatky v oblasti židovských zvyků, jsou schopné K/P brát jako individuální bio – psycho – socio – spirituální bytost, respektují náboženské vyznání K/P a nemají negativní postoje. Výsledky výzkumného šetření mohou posloužit jako podklad pedagogům a přednášejícím na vysokých školách při jejich výuce. Dále mohou sloužit jako podklad při podrobnějším zkoumání dané problematiky kolegům a kolegyním v oboru.

Další výzkumná zjištění

1. Jen 19,47% respondentů se setkali při své praxi s K/P židovského vyznání.
2. Jen 1,59% respondentů se osobně setkali s projevy antisemitismu mezi K/P navzájem. Uváděli verbální napadání, opovrhování, diskriminaci a ponižování.
3. 93,27% respondentů slyšelo o posttraumatické stresové reakci a 94,50% respondentů uvedlo správnou odpověď „Posttraumatická stresová reakce je duševní porucha vzniklá jako následek děsivé a život ohrožující situace“.
4. Pouhých 5,84% respondentů by se K/P dotazovali na správné otázky, kdyby měli zjišťovat osobní historii K/P.

Soupis bibliografických citací

1. BERGMANN, Werner. *Geschichte des Antisemitismus*. München: Beck, 2002, 143 s. ISBN 34-064-7987-1.
2. BUDIL, Ivo, Lena ARAVA-NOVOTNÁ, Věra TYDLITÁTOVÁ a Zbyněk TARANT. *Encyklopedie dějin antisemitismu*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. ISBN 978-80-261-0206-9.
3. DANICS, Štefan a Tomáš KAMÍN. *Extremismus, rasismus a antisemitismus*. Vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky, 2005, 114 s. ISBN 80-725-1204-8.
4. DOLEŽELOVÁ, Jana, Alexandr PUTÍK a Jiřina ŠEDINOVÁ. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Židovské muzeum, 1995, 101 s. ISBN 80-856-0814-6.
5. FORTA, Arye. *Judaism: Examining religions*. ilustrované vydání, přepracované vydání. Oxford: Heinemann, 1995, 160 s. ISBN 978-043-5303-211.
6. FRANKOVÁ, Anita. *Historie Židů v Čechách a na Moravě: od emancipace do současnosti : průvodce expozicí*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, 79 s. Průvodce expozicí. ISBN 80-856-0896-0.
7. CHANES, Jerome A. *Antisemitism: a reference handbook*. Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, c2004, xviii, 347 s. ISBN 18-510-9497-0.
8. PAVLINCOVÁ, Helena a Břetislav HORYNA. *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, 661 s. ISBN 80-718-2165-9.
9. KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Vyd. 1. Překlad Dušan Zbavitel. Praha: Knižní klub, 2003, 192 s. ISBN 80-242-0983-7.
10. BELISOVÁ Šárka. *Kniha o náboženstvích: [hodnoty společné lidem všech dob]*. 1. české vyd. V Praze: Albatros, 1993, 259s. ISBN 80-000-0010-5.
11. KUTNOHORSKÁ, Jana. *Multikulturní ošetřovatelství pro praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013, 160 s. ISBN 978-802-4744-131.
12. KUTNOHORSKÁ, Jana. *Výzkum v ošetřovatelství*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009, 175 s. ISBN 978-802-4727-134.
13. LANCASTER, Brian. *Judaismus*. Vyd. 1. Praha: Euromedia Group - Ikar a Knižní klub, 2000, 247 s. ISBN 80-720-2704-2.
14. MAYER, Daniel. *Kapitoly z židovských dějin: od starověku do 18. století*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989, 255 s.
15. MAŘÍKOVÁ, Hana, Miloslav PETRUSEK a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický*

- slovník: I. svazek. A-O.* 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1996, 747 s. ISBN 80-718-4164-1.
16. NEWMAN, Ja'akov a Gavri'el SIVAN. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů.* Vyd. 1. Překlad Markéta Zbavitelová, Dušan Zbavitel. Praha: Sefer, 1992, 285 s. ISBN 80-900-8953-4.
  17. PAVLÍKOVÁ, Slavomíra. *Modely ošetřovatelství v kostce.* 1. vyd. Praha: Grada, 2006, 150 s. ISBN 80-247-1211-3.
  18. PLEVOVÁ, Ilona. *Ošetřovatelství II.* 1. vyd. Praha: Grada, 2011, 223 s. ISBN 978-802-4735-580.
  19. PODLEŠÁK, Jan. *Dějiny náboženství: Živé náboženské systémy.* České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Katedra společenských věd, 1997.
  20. PUTÍK, Alexandr a Olga SIXTOVÁ. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I: od počátků po emancipaci : průvodce expozicí.* Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, 107 s. Průvodce expozicí. ISBN 80-868-8900-9.
  21. PUTÍK, Alexandr, Eva KOSÁKOVÁ a Dana CABANOVÁ. *Židovské tradice a zvyky: svátky, synagoga a běh života.* Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, 87 s. Průvodce expozicí. ISBN 80-868-8901-7.
  22. RALBOVSKÁ, Rebeka. *Multikulturní přístup pro pomáhající profese.* Vyd. 1. Praha: Evropské vzdělávací centrum Praha, 2009, 102 s. ISBN 978-80-87386-02-6.
  23. SHAHAK, Israel. *Historie a náboženství Židů: tíha tří tisíc let [předsudků, pokrytectví a náboženské nesnášenlivosti].* Překlad Zdeněk Strnad. V Olomouci: Votobia, 2005, 148 s. ISBN 80-722-0224-3.
  24. TEECE, Geoff. *Judaism: Religion in Focus.* ilustrované vydání. North Mankato, Minn: Smart Apple Media, 2004, 32 s. ISBN 15-834-0468-6.
  25. TÓTHOVÁ, Valérie. *Kulturně kompetentní péče u vybraných minoritních skupin.* 1. vyd. Praha: Triton, 2012, 277 s. ISBN 978-80-7387-645-6.
  26. VRIES, S. *Židovské obřady a symboly.* Vyd. 1. Překlad Marie Holá. Praha: Vyšehrad, 2009, 299 s. ISBN 978-807-0219-638.
  27. ZÁBOJNÍKOVÁ, Jana. *Specifika ošetřovatelské péče o pacienta židovského vyznání.* Pardubice, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta zdravotnických studií. Vedoucí práce PhDr. Kateřina Čermáková, DiS.

Odborný časopis

28. NOVOTNÝ, Tomáš. Literární prameny judaismu. *Dingir: Současný judaismus*. 2001, č. 1, s. 8-9.
29. ŠTAMPACH, Ivan.O. Směry v judaismu. *Dingir: Současný judaismus*. 2001, č. 1, s. 10-11.

Elektronické zdroje

30. Pracovní definice antisemitismu. In: *European Forum on Antisemitism* [online]. 2012 [cit.2014-01-01].
Dostupné z <http://www.european-forum-on-antisemitism.org/working-definition-of-antisemitism/cestina-czech/>
31. RALBOVSKÁ, Rebeka a Renata KNEZOVIC. Vplyv prežitého alebo preneseného násilia na život obetí holokaustu. *Testimonia theologica* [online]. 2012, roč. 6, č. 1 [cit. 2014-04-30].Dostupné z: http://www.fevth.uniba.sk/fileadmin/user_upload/admin/testimonia_theologica/2012/TT_2012-1_RALBOVSKA_KNEZOVIC_Vplyv_preziteho_alebo_preneseneho_nasilia_na_zivot_u_obeti_Holokuastu.pdf
32. Statistika. In: *Federace židovských obcí v ČR* [online]. 2010 [cit. 2014-04-16].
Dostupné z: <http://www.fzo.cz/o-nas/statistika/>
33. ŠPIRUDOVÁ, Lenka, Jindra BURSOVÁ, Danuška TOMANOVÁ a Eva PRŮCHOVÁ. *Multikulturní ošetřovatelství ve vzdělávání sester na středních a vyšších zdravotnických školách: Výstup prvního roku práce na projektu - pracovní materiál* [online]. 1. vyd. Olomouc: Lékařská fakulta, Pedagogická fakulta, 2002 [cit. 2013-11-05]. Dostupné z http://www.eifzvip.cz/dokumenty/elektronicka_knihovna/osetrovatelstvi_vzdelavani.pdf
34. Většina židů žijících v Evropě má stále větší strach. In: *Židovská obec v Praze* [online].2013[cit.2014-04-16].Dostupné z:http://www.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=2295%3Avtina-id-ijicich-v-evrop-ma-stale-vti-strach&catid=78%3Az-denniho-tisku&Itemid=54&lang=cs
35. Výroční zpráva o projevech antisemitismu v České republice za rok 2012. In: *Židovská obec v Praze* [online]. 2013 [cit. 2013-12-29]. Dostupné z: http://www.kehilaprag.cz/index.php?option=com_docman&Itemid=276&lang=cs
36. ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. Dějiny Židů v českých zemích. In: *Neztratit víru v*

člověka: *Protektorát očima židovských dětí* [online], 2006. [cit. 2014-01-01]. Dostupné z: <http://www.neztratitviru.net/?page=kestazeni>

37. Židovské svátky. In: *Židovská obec Brno* [online]. 2013 [cit. 2013-10-29]. Dostupné z: <http://www.zob.cz/?q=svatky>

Seznam tabulek

Tab. 1 Pojem „Antisemitismus“	43
Tab. 2 Symboly pojící se s antisemitismem.....	44
Tab. 3 Projevy antisemitismu.....	44
Tab. 4 K/P židovského vyznání.....	45
Tab. 5 Projevy antisemitismu mezi K/P navzájem.....	45
Tab. 6 Náboženské vyznání K/P	46
Tab. 7a Náboženství vzbuzující negativní postoje	46
Tab. 7b Číselné vyjádření negativního postoje k islámu.....	47
Tab. 7c Číselné vyjádření negativního postoje k náboženské společnosti Svědkové Jehovovi.....	47
Tab. 8a Negativní postoje k židovskému vyznání.....	48
Tab. 8b Číselné vyjádření negativního postoje k židovskému vyznání.....	48
Tab. 9 Povědomí o posttraumatické stresové reakci.....	49
Tab. 10 Posttraumatická stresová reakce	49
Tab. 11 Antisemitismus jako aktuální téma.....	50
Tab. 12 Chápání antisemitismu.....	50
Tab. 13 Osobní historie.....	51
Tab. 14 Seminář o problematice antisemitismu.....	52
Tab. 15 Židovský duchovní.....	52
Tab. 16 Obřízka u židovských chlapců.....	53
Tab. 17 Dospělost u židovských dětí.....	53
Tab. 18 Pohřbívání v judaismu.....	54
Tab. 19 Košer označuje.....	54
Tab. 20 Košer zakazuje.....	55
Tab. 21 Povolená zvířata ke konzumaci.....	55

Tab. 22 Mikve.....	56
Tab. 23 Trvání 2. světové války.....	56
Tab. 24 Křišťálová noc	57
Tab. 25 Holokaust.....	58
Tab. 26 Nejvyšší dosažené vzdělání.....	58
Tab. 27 Zdravotnické zařízení.....	59
Tab. 28 Kraj.....	60
Tab. 29 Věk.....	61
Tab. 30 Porovnání výsledků na téma „Holokaust“ v ČR a na Slovensku	63
Tab. 31 Porovnání výsledků mezi všeobecnými sestrami na otázky „Měl/a jste někdy v péči pacienta židovského vyznání?“ a „Setkal(a) jste se někdy s K/P židovského vyznání?“	64
Tab. 32 Porovnání výsledků mezi všeobecnými sestrami na otázky „ Kdy byla 2. světová válka? (myšleno v Evropě) „ a „2. světová válka proběhla v Evropě v období:“	64
Tab. 33 Porovnání vědomostí o problematice antisemitismu mezi všeobecnými sestrami a studenty SŠ, VOŠ a VŠ.....	65
Tab. 34 Porovnání výsledků v oblasti postojů k židovskému K/P mezi všeobecnými sestrami a studenty SŠ, VOŠ a VŠ.....	66
Tab. 35 Přehled náboženství, které nejvíce vzbuzují negativní postoje u všeobecných sester a studentů SŠ, VOŠ a VŠ.....	67
Tab. 36 Počet správných odpovědí: 6 , 7 a 8 správných odpovědí.....	67
Tab. 37 Počet správných odpovědí: 0 – 5 a 6 – 8 správných odpovědí.....	68
Tab. 38 Porovnání vědomostí v oblasti židovských zvyků mezi všeobecnými sestrami a studenty SŠ, VOŠ a VŠ.....	68
Tab. 39 Tabulka četností: nižší vzdělání	69
Tab. 40 Tabulka četností: vysokoškolské vzdělání.....	69
Tab. 41 Popisná statistika nižší vzdělání versus vysokoškolské vzdělání.....	69
Tab. 42 Dvouvýběrový t-test s rovností rozptylů.....	71
Tab. 43 T – test pro nezávislé vzorky: nižší vzdělání.....	72
Tab. 44 T – test pro nezávislé vzorky: vysokoškolské vzdělání.....	72
Tab. 45 Kontingenční tabulka.....	73
Tab. 46 Pearsonův chí - kvadrát.....	74

Seznam grafů

Graf 1 Histogram: nižší vzdělání.....	68
Graf 2 Histogram: vysokoškolské vzdělání.....	68
Graf 3 Krabicový graf: nižší vzdělání versus vysokoškolské vzdělání.....	69
Graf 4 3D histogram.....	71

Seznam příloh

Příloha č. 1 Časový vývoj projevů antisemitismu v letech 2004 – 2011.....	82
Příloha č. 2 Židovské svátky.....	83
Příloha č. 3 Model vycházejícího slunce M. Leiningerové.....	88
Příloha č. 4 Dotazník.....	89
Příloha č. 5 Edukační materiál.....	95

Příloha č. 1

Časový vývoj projevů antisemitismu v letech 2004 – 2011

ČASOVÝ VÝVOJ PROJEVŮ ANTISEMITISMU V LETECH 2004–2011

	2008	2009	2010	2011	2012
fyzické útoky na osobu	1	0	0	1	0
fyzické útoky na majetek	2	6	5	5	6
vyhrožování	2	1	3	4	0
obtěžování	15	4	8	7	10
články, weby, obrázky a videa	28	17	31	26	82
CELKEM	48	28	47	43	98

Zdroj: Výroční zpráva o projevech antisemitismu v České republice za rok 2012, str.12. In: *Židovská obec v Praze* [online]. 2013 [cit. 2013-12-29]. Dostupné z: http://www.kehilaprag.cz/index.php?option=com_docman&Itemid=276&lang=cs

Příloha č. 2

Židovské svátky

Hebrejský měsíc	Období	Svátky	Datum
tišri	září - říjen	<i>Nový rok</i> "Roš ha-šana" <i>Půst Gedaljův</i> "Com Gedalja" <i>Den smíření</i> "Jom kipur" <i>Svátek stanů</i> "Sukot" <i>Osmý den svatého shromáždění</i> "Šmini aceret"	1. a 2. tišri 3. tišri 10. tišri 15. - 21. tišri 22. tišri
mar - češvan	říjen - listopad		
kislev	listopad - prosinec	<i>Svátek zasvěcení</i> "Chanuka" - začátek	25. kislev (osm dní)
tevet	prosinec - leden	<i>Svátek zasvěcení</i> "Chanuka" – konec <i>Půst 10. tevetu</i> "Asara be-tevet"	1. tevet 10. tevet
švat	leden - únor	<i>15. švat</i> "Tu-bi-Ševat"	15. švat
adar	únor - březen	<i>Svátek losů</i> "Purim"	14. adar
nisan	březen - duben	<i>Svátek překročení, Svátek nekvašených chlebů</i> "Pesach" <i>Den památky na šoa a hrdinství</i> "Jom ha-šo'a"	15. – 21. nisan v Izraeli 15. - 22. nisan v diaspoře 27. nisan v Izraeli 19. duben v diaspoře
ijar	duben - květen	<i>Den vzpomínek na padlé vojáky Izraele</i> "Jom ha-zikaron" <i>Den nezávislosti Izraele</i> "Jom ha-acma'ut" <i>Den Jeruzaléma</i> "Jom jerušalajim"	4. ijar 5. ijar 28. ijar
sivan	květen - červen	<i>Svátek týdnů</i> "Šavuot"	6. sivan v Izraeli 6. - 7. sivan v diaspoře
tamuz	červen - červenec	<i>Půst 17. tamuzu</i> "Šiva asar be-tamuz"	17. tamuz
av	červenec - srpen	<i>Půst 9. Avu</i> "Tiša be-Av"	9. av
elul	srpen - září		

Zdroj: NEWMAN, Ja'akov a Gavri'el SIVAN. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů.*

Vyd. 1. Překlad Markéta Zbavitelová, Dušan Zbavitel. Praha: Sefer, 1992, 285 s.

ISBN 80-900-8953-4.

Vysoké svátky „Jamim noraim“ (Dny posvátné úcty)

Nový rok „Roš ha-šana“ je dva dny trvající svátek, který zahajuje každoročních deset dnů pokání. Připadá na poslední tři týdny v září, nejdříve se však může slavit 6. září a nejpozději 4. října. Je spojený se zákazem práce a nejlépe ho charakterizují jeho tři jména : Den troubení, Den vzpomínání a Den soudu. Den troubení „Jom ha-terua“ připomíná troubení na šofar, starodávný beraní roh, jehož zvuk probouzí z mravní ochablosti a připomíná smlouvu mezi Bohem a lidem Izraele na hoře Sinaj. Den vzpomínání „Jom ha-zikaron“ vyjadřuje potřebu vzpomenout si na všechny svoje skutky v uplynulém roce. Den soudu „Jom ha-din“ je dnem, kdy je celý svět souzen. (Lancaster, 2000, Putík a kol., 2005, Židovská obec Brno, 2013)

Den smíření „Jom kipur“ je vyvrcholením období pokání. Je spojen nejen se zákazem práce, ale i celodenním půstem, který se drží od západu slunce do setmění následujícího dne. Půst se nevztahuje na nemocné a děti. Celodenní půst má člověka odvést od postranních myšlenek a připomenout mu, že původem hříchu je často neschopnost ovládat tělesné pudy a žádosti. Žid se má obrátit na své bližní, kterým ublížil a požádat je o odpuštění. (Lancaster, 2000, Putík a kol., 2005, Židovská obec Brno, 2013)

Poutnické svátky „Šaloš regalim“

Svátek překročení, Svátek nekvašených chlebů „Pesach“ je osmidenní poutní svátek, který se většinou slaví v dubnu. Židé si jím připomínají vysvobození Izraele z egyptského otroctví, kdy Bůh při desáté ráně překročil (hebrejsky pesach) domy Izraelitů a ušetřil prvorozené. Tento svátek se vyznačuje mnoha zvláštními předpisy a zvyky, z nichž nejdůležitější je naprostý zákaz všeho kvašeného „chamecu“. Po celou dobu svátků se jí nekvašený chléb „macesy“. První dva a poslední dva dny není povolena žádná práce, ostatní dny se řadí k polosvátkům. (Lancaster, 2000, Putík a kol., 2005, Židovská obec Brno, 2013)

Svátek týdnů „Šavuot“ je poutním svátkem, který se slaví 7 týdnů po Pesachu, buď v druhé polovině května nebo v první polovině června. Šavuot je výročním dnem, kdy Hospodin vyhlásil na hoře Sinaj Desatero a předal Mojžíšovi Tóru. Tóra se přirovnává k mateřskému mléku, ze kterého pramení moudrost, a proto se o tomto svátku jí mléčná jídla, jako jsou tvarohové koláče a palačinky. Svátek Šavuot má i jiné názvy, Svátek sklizně „Chag ha-kacir“ a Svátek prvotin „Chag ha-bikurim“, které poukazují na jeho zemědělskou rovinu. V období slavení svátku dozrává ve Svaté zemi pšenice, která se následně obětovala v chrámu. Dnes se synagogy zdobí zelenými větvíčkami, aby se zdůraznil zemědělský význam svátku.

(Doležalová a kol., 1995, Putík a kol., 2005, Židovská obec Brno, 2013)

Svátek stanů „Sukot“ je sedmidenním poutním svátkem, který následuje po Jom kipur. Představuje příkaz pobývat sedm dní ve stáncích. Stánek „suka“ je provizorní přístřešek pokrytý ratolestmi listnatých dřevin nebo chvojím. Pobyt ve stáncích má připomínat, že před usazením v Zaslíbené zemi musel izraelský lid po čtyřicet let putovat pouští. Nazývá se též Svátek sklizně „Chag ha-asif“, který je poděkováním za podzimní úrodu zahrad a vinic, ale i za dary země v průběhu roku. Bezprostředně po Sukot následuje svátek Osmý den svatého shromáždění „Šmini aceret“ a Radost z Tóry „Simchat Tóra“. (Doležalová a kol., 1995, Putík a kol., 2005, Židovská obec Brno, 2013)

Biblické svátky

Sobota „Šabat“ představuje sedmý den v týdnu, který je zasvěcen odpočinku a duševnímu obrození prostřednictvím modlitby a studia Tóry. Dodržováním šabatu si Židé připomínají, že sám Bůh požehnal a posvětil sedmý den na konci prvního týdne stvoření a že stanovil, že na svatý den je potřeba pamatovat, dodržovat a světit jej. Příkaz se objevuje v Pěti knihách Mojžíšových jako smlouva mezi Bohem a lidem Izraele. Je zakázána veškerá práce, čímž se myslí fyzická činnost, která vytváří nové věci bez ohledu na to, zda je či není zpeněžitelná. Je zakázáno obdělávání půdy, stavění, zpracování látek, kovů a dalších materiálů, rozdělávání ohně, přenášení břemen, psaní, cestování, telefonování, používání elektřiny atd.. (Newman a kol., 1992, Doležalová a kol., 1995, Putík a kol., 2005)

Šabat začíná v páteční podvečer a končí v sobotu večer po východu prvních tří hvězd. Muži bývají večer v synagoze, kde se koná slavnostní bohoslužba a ženy většinou zůstávají doma a dokončují přípravy k první šabatové hostině. Povinností ženy je rozsvícení šabatových světel. Po zažehnutí svíce si žena zakryje oči a pronáší požehnání a modlitbu za blaho rodiny. Prostře sváteční stůl bílým ubrusem, nejlepšími příbory a dvěma bochníky chleba „chala“ k požehnání. Po příchodu z bohoslužby otec požehná svým dětem a přednese Kiduš nad vínem a chlebem. Při všech šabatových jídlech se zpívají stolní písně „zmirot“, po jídle se studuje týdenní oddíl Tóry „sidra“ a otec často zkouší vědomosti svých dětí. (Newman a kol., 1992, Doležalová a kol., 1995, Putík a kol., 2005)

Sobotní ráno začíná ranní bohoslužbou, následuje lehké jídlo nebo oběd. Mnoho Židů bere odpočinek vážně, chodí na procházky, navštěvují přátele, studují nebo zasvěti čas spánku. Po odpolední bohoslužbě následuje třetí šabatové jídlo, které je také doprovázeno stolními

písněmi, a probíhá buď doma nebo v synagoze. Na konec přichází obřad rozdělení „Havdala“, kterým se odděluje sobota od všedních dnů, nad vínem, kořením a spletenou svící. (Newman a kol., 1992, Doležalová a kol., 1995, Putík a kol., 2005)

Postní svátky

Půst 9. Avu „Tiša be-Av“ připadá obvykle na druhou polovinu července nebo první srpnový týden. V tomto období se stalo několik nejtragičtějšých dějinných událostí – byl zničen první i druhý chrám, roku 135 n.l. padla pevnost Betar, roku 1290 došlo k vypovězení Židů z Anglie a roku 1492 i ze Španělska. Tento postní den je dnem nejpřísnějšího půstu, který trvá od soumraku do soumraku. (Putík a kol., 2005)

Půst 10. tevetu „Asara be-tevet“ připomíná obléhání Jeruzaléma Nebukadnezarem roku 587 př.n.l., což byl první krok ke zničení Jeruzaléma a Judského království. Jde o menší půst, který začíná při úsvitu a končí soumrakem. Narozdíl od Tiša be-Av není zakázáno koupání a čištění zubů.

Půst 17. tamuzu „Šiva asar be-tamuz“ připomíná prolomení jeruzalémských hradeb.

Půst Gedaljiv „Com Gedalja“ připomíná zavraždění židovského místodržitele Judey. Gedaljova smrt znamenala definitivní konec židovské samostatnosti v Judsku až do navrácení se z Babylonského zajetí po nástupu Peršanů. (Putík a kol., 2005)

Historické svátky

Svátek zasvěcení „Chanuka“ je osmidenní svátek, který obvykle připadá na prosinec. Připomíná vítězství nad vojsky Antiocha IV., panovníka Sýrie (175 – 164 př.n.l), který pod trestem smrti zakázal obřizku, další přikázání judaismu a znesvětil jeruzalémský chrám obětováním prasete, což vedlo k vypuknutí Makabejského povstání. Po vítězství Makabejských a očištění chrámu byl zapálen svícen, který hořel osm dní, ač olej měl stačit jen na jeden den. Proto se svátek označuje také jako Svátek světél a v rodinách se zapaluje osmiramenný svícen „menora“. (Doležalová a kol., 1995, Židovské svátky, 2013)

Svátek losů „Purim“ je nejveselejším svátkem, který se slaví měsíc před Pesachem, obvykle v březnu. Připomíná události, ke kterým došlo za krále Achašveroše v perské říši. Vezír Haman se pokusil vyhladit všechny Židy v zemi. Aby určil vhodný den pro plánovaný masakr, házel losy. Díky odvaze královny Ester a jejího strýce Mordechaje k masakru nedošlo. Pořádají se karnevaly, divadelní představení pro děti o královně Ester, bohaté večerní hostiny, předčítá se kniha Ester, jí se speciální pečivo Hamanovy uši a obdarovávají se chudí a přátelé.

(Doležalová a kol., 1995, Židovské svátky, 2013)

Menší svátky

15. ševat „Tu-bi-Ševat“ je svátkem běhu přírody. Slaví se jako Nový rok stromů a je zvykem jíst 15 druhů ovoce. V Izraeli se tento den sází stromy. (Doležalová a kol., 1995)

Moderní svátky

Den nezávislosti Izraele „Jom ha-acma'ut“ se slaví od roku 1949. Připomíná vyhlášení nezávislého státu Izrael 14. května 1948. Případně-li tento svátek na šabat, přesouvá se na předchozí čtvrtek. Na Herzlově hoře v Jeruzalémě se zapálí pochodně, v synagogách se konají bohoslužby a večer se pořádají ohňostroje a oslavy pod širým nebem. Druhý den ráno se konají veřejné události, kdy prezident pozve vážené hosty a členy diplomatického sboru, následně pronese projev v televizi, předá cenu Izraele za zásluhy v několika oblastech a probíhá Izraelský písňový festival. (Newman a kol., 1992)

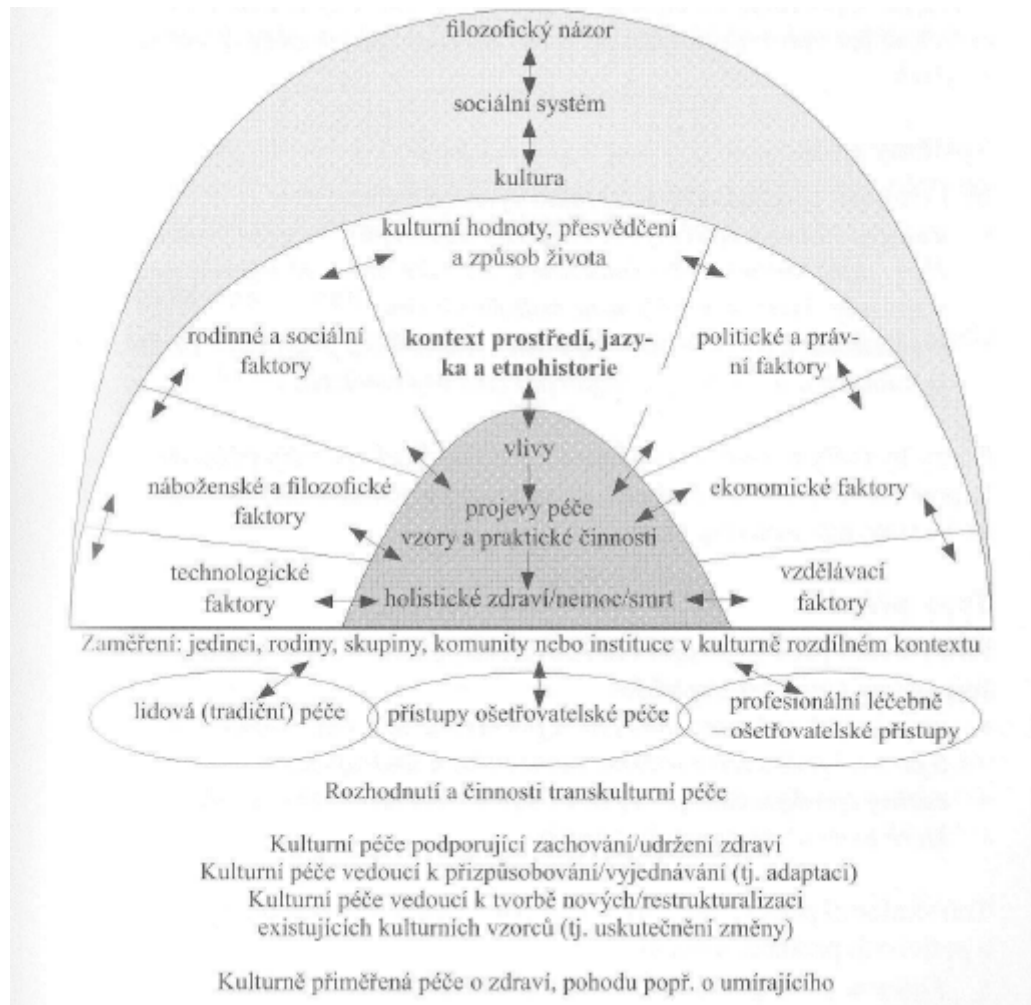
Den Jeruzaléma „Jom jerušalajim“ oslavuje porážku okupačních jordánských vojsk izraelskou armádou 7. června 1967, kdy bylo znovu dobyto Staré Město a umožněn přístup k Západní zdi. (Newman a kol., 1992)

Den památky na šoa a hrdinství „Jom ha-šo'a“ je připomínkou na šest milionů Židů, kteří byli zavražděni během holokaustu. V Izraeli je tento den státním svátkem. (Newman a kol., 1992)

Den vzpomínek na padlé vojáky Izraele „Jom ha-zikaron“ se koná v předvečer dne nezávislosti Izraele. Ve všech armádních budovách, školách, synagogách se konají vzpomínkové obřady, při kterých se vzpomíná na vojáky, kteří padli při obraně Izraele od 1. arabskoizraelské války (1948 – 1949) po dnes. V osm hodin večer a v jedenáct hodin ráno se spustí sirény, které ohlásí dvě minuty ticha. (Newman a kol., 1992)

Příloha č. 3

Model vycházejícího slunce M. Leiningerové

Zdroj: PAVLÍKOVÁ, Slavomíra. *Modely ošetrovatelství v kostce*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. Str. 69. ISBN 80-247-1211-3.

Příloha č. 4

Dotazník

Antisemitismus ve zdravotnictví a postoj všeobecných sester k židovským pacientům

Dobrý den,

jmenuji se Jitka Egermajerová a jsem studentkou navazujícího magisterského oboru Ošetřovatelství ve vybraných klinických oborech na Fakultě zdravotnických studií Univerzity Pardubice. Píši diplomovou práci na téma „Antisemitismus ve zdravotnictví a postoj všeobecných sester k židovským pacientům“, ve které se věnuji problematice antisemitismu, zjišťuji vědomosti všeobecných sester o této problematice a také jejich postoj ke klientovi/pacientovi židovského vyznání. Proto bych Vás ráda požádala o vyplnění anonymního dotazníku. Prosím Vás o pravdivé a upřímné vyplnění dotazníku dle sebe a svých názorů.

Vážím si Vašeho času a ochoty.

Děkuji.

Bc. Jitka Egermajerová

PhDr. Kateřina Čermáková, DiS. – Fakulta zdravotnických studií, Univerzita Pardubice.

Vedoucí diplomové práce

Zatrhnete 1 správnou odpověď

1. Antisemitismus je

- nepřátelství vůči židům,
- postoj, který sympatizuje s židovským vyznáním,
- nadměrný strach či obavy z válečných konfliktů,
- nevím.

2. Napište 2 symboly pojící se s antisemitismem

.....
.....

3. Napište alespoň 2 projevy antisemitismu

.....
.....

4. Setkal(a) jste se někdy s klientem/pacientem židovského vyznání?

- Ano
- Ne
- Nevím

5. Setkal(a) jste se někdy s projevem antisemitismu mezi klienty/pacienty navzájem?

- Ano
  - Uveďte jakými.....
- Ne

6. Je pro Vás náboženské vyznání klienta/pacienta důvodem k negativnímu přístupu k němu?

- Ano
- Ne
- Záleží o jaké náboženství jde

7. Které náboženství ve Vás vzbuzuje nejvíc negativní postoje?

.....

Na uvedené úsečce číselně vyjádřete svůj negativní postoj k Vámi uvedenému náboženství

(1 znamená žádný negativní postoj, 5 nejvíc negativní postoj)

1 – 2 – 3 – 4 – 5

8. Vzbuzuje ve Vás židovské vyznání negativní postoje?

- Ano

Na uvedené úsečce číselně vyjádřete svůj negativní postoj k této otázce

(1 znamená žádný negativní postoj, 5 nejvíc negativní postoj)

1 – 2 – 3 – 4 – 5

- Ne

9. Slyšel(a) jste někdy o posttraumatické stresové reakci?

- Ano
- Ne

Na tuto otázku odpoví pouze ti, kteří v otázce č.9 uvedli ANO

10. Posttraumatická stresová reakce je:

- duševní porucha vzniklá jako následek děsivé a život ohrožující situace,
- zvýšená úzkost klienta/pacienta,
- zvýšený strach z konkrétní situace,
- žádná odpověď není správná,
- nevím.

11. Myslíte, že je antisemitismus stále aktuální téma, kterým je potřeba se zabývat?

- Ano, je důležité o něm mluvit
- Téma je to důležité, ale mluví se o něm až příliš
- Ne, toto téma je již minulost
- Nevím

12. Jak osobně chápete pojem antisemitismus?

.....

.....

.....

13. Kdybyste se měla v ošetrovatelské anamnéze zabývat osobní historií, na co byste se klienta/pacienta tázala:

.....

.....

.....

14. Kdyby se konal seminář zabývající se problematikou antisemitismu a jeho dopadu na zdraví a zdravotnictví, zúčastnila byste se?

- Ano, měl/a bych velký zájem
- Ano, z důvodu získání kreditů
- Ne
- Nevím

15. Židovský duchovní se nazývá:

- kněz,
- rabín,
- pastor,
- páter,
- nevím.

16. Obřizka se u židovských chlapců:

- provádí 8. den po narození,
- provádí kdykoliv,
- neprovádí,
- nevím.

17. V jakém věku je židovské dítě považováno za dospělého a je povinno vykonávat všechna přikázání Tóry a žít podle nich?

- od 13 let chlapci, od 12 let dívky,
- od 15 let,
- od 18 let,
- nevím.

18. Judaismus zakazuje pohřbívání:

- zpopelněním,
- v rakvi,
- na způsobu pohřbení nezáleží,
- nevím.

19. Košer označuje:

- souhrn povolených a nepovolených jídel,
- tradiční židovský oblek,
- pravidla židovského odívání,
- nádobí určené k přípravě pokrmů,
- nevím.

20. Košer zakazuje:

- mísit složku masitou a mléčnou,
- nosit libovolné oblečení,
- odhalovat ruce a nohy,
- pít alkohol,
- nevím.

21. Mezi povolená zvířata ke konzumaci v judaismu patří:

- zvířata s rozpolcenými kopyty, ryby s šupinami a ploutvemi, drůbež,
- jen hovězí a drůbeží,
- jakákoliv zvířata, která byla usmrcena předepsaným způsobem,
- nevím.

22. Mikve znamená:

- rituální svatební obřad,
- rituální koupel, kterou Židé vykonávají 1x týdně,
- tradiční pokrm,
- jeden z židovských svátků,
- nevím.

23. 2. světová válka proběhla v Evropě v období:

- 4. července 1941 – 5. září 1945,
- 1. září 1939 – 8. května 1945,
- 16. prosince 1938 – 24. ledna 1945,
- Nevím.

24. Křišťálová noc je označení pro:

- noc, kdy začala 2. světová válka,
- rasové nepokoje zaměřené proti židům, které proběhly v noci z 9. na 10. listopadu 1938 v Německu, Rakousku a Sudetech,
- noc, kdy skončila 2. světová válka,
- den osvobození koncentračního tábora Osvětim,
- nevím.

25. Holokaust je:

- systematické a státem provozované pronásledování a hromadné vyvražďování židů prováděné nacistickým Německem a jeho spojenci v době 2. světové války,
- systematické a státem provozované pronásledování a hromadné vyvražďování osob jakéhokoliv náboženského vyznání,
- pojem holokaust neexistuje,
- nevím.

Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- středoškolské
- středoškolské + PSS
- vyšší odborné
- vysokoškolské – Bc.
- vysokoškolské – Mgr.

V jakém zdravotnickém zařízení pracujete?

- fakultní nemocnice,
- krajská nemocnice,
- okresní nemocnice,
- léčebna dlouhodobě nemocných,
- hospic.

V jakém kraji pracujete?

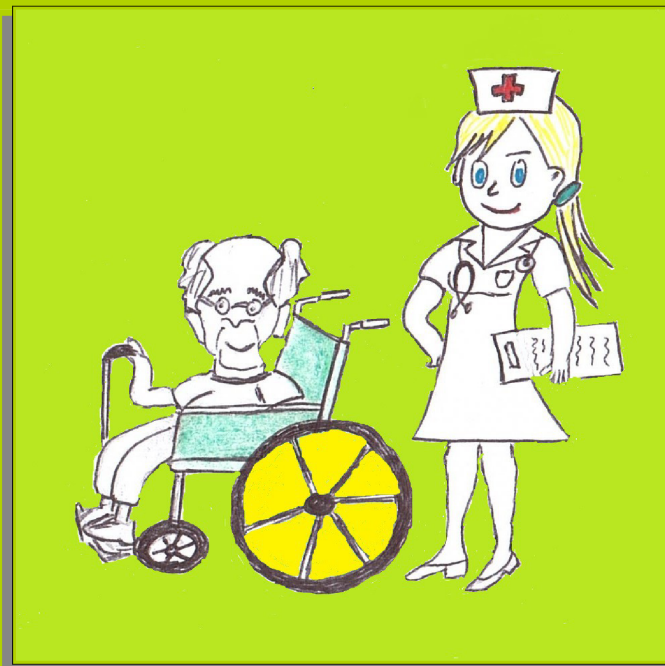
.....

Jaký je Váš věk?

.....

JUDAISMUS a specifika ošetrovatelské péče o Žida

OBSAH

1	Judaismus.....	3
1.1	Směry v judaismu.....	3
1.2	Modlitby.....	4
1.3	Sobota „Šabat“.....	4
1.4	Přehled svátků.....	5
1.5	Stravování.....	5
2	Hospitalizace.....	6
2.1	Potrat.....	6
2.2	Nemoc a smrt.....	7

1 JUDAISMUS

Judaismus je nejstarší monoteistické náboženství na světě. Ačkoliv byl v roce 1945 vytvořen Stát Izrael, jen 25% Židů se sem vrátilo žít. Nejvíce Židů najdeme v USA, kde žije 30% všech Židů. [2]

1.1 Směry v judaismu

Ortodoxní judaismus klade důraz na přísné plnění všech příkázání a předpisů. Ortodoxní Židé žijí v uzavřených skupinách a lze je rozpoznat i podle vnějších znaků: plnovous, černý oděv a klobouk. [2, 4, 10]

Konzervativní judaismus klade důraz na dodržování příkázání, předpisů a zvyklostí, ovšem pokud nejsou v rozporu s požadavky moderní doby. [2, 4]

Rekonstrukcionismus je více spjat s kulturou než s věroukou a židovskými praktikami. [2]

Chasidský judaismus je zaměřen na duchovní a mystické tradice judaismu. Zaměřuje se na vzdělávání Židů o jejich náboženství a charitu. [2, 10]

Reformní judaismus usiluje o soulad se způsobem života v moderní společnosti, což vede k opouštění náboženských zvyklostí, které se jeví jako zastaralé. Synagogy pro reformní judaisty neoddělují při bohoslužbách muže od žen, pořádají obřady pro dívky, které jsou podobně jako bar micva a také vysvěcují ženské rabínky. [2, 4]

1.2 Modlitby

Pro ortodoxního Žida je celý život bohoslužbou. Vyznávat boha jako Stvořitele a pána světa i vlastního života modlitbami, chvalořečením a žehnáním je hlavním posláním jeho cesty víry. [1]

- „*šachrit*“ = ranní modlitba
- „*mincha*“ = odpolední modlitba
- „*ma'ariv*“ = večerní modlitba
- „*berachot*“ = požehnání, která provázejí mnohé úkony běžného života [1]

1.3 Sobota „Šabat“

Sobota "Šabat" představuje sedmý den v týdnu, který je zasvěcen odpočinku a duševnímu obrození prostřednictvím modlitby a studia Tóry. Je zakázána veškerá práce, čímž se myslí fyzická činnost, která vytváří nové věci bez ohledu na to, zda je či není zpeněžitelná. Je zakázáno obdělávání půdy, stavění, zpracování látek, kovů a dalších materiálů, rozdělování ohně, přenášení břemen, psaní, cestování, telefonování, používání elektřiny atd.. [1, 3, 5]

Šabat začíná v páteční podvečer a končí v sobotu večer po východu prvních tří hvězd. Židé se modlí a pořádají 3 šabatové hostiny – v pátek večer, v sobotu ráno a odpoledne. Mnoho Židů bere odpočinek vážně – chodí na procházky, navštěvují přátelé, studují Tóru nebo zasvětili čas spánku. „Šabat“ končí obřadem rozdělení „Havdala“, kterým se odděluje sobota od všedních dnů, nad vínem, kořením a spletenou svící. [1, 3, 5]

1.4 Přehled svátků

Hebrejský měsíc	Období	Svátky	Datum
tišri	září - říjen	<i>Nový rok</i> "Roš ha-šana" <i>Půst Gedaljův</i> "Com Gedalja" <i>Den smíření</i> "Jom kipur" <i>Svátek stanů</i> "Sukot" <i>Osmý den svatého shromáždění</i> "Šmini acceret"	1. a 2. tišri 3. tišri 10. tišri 15. - 21. tišri 22. tišri
mar - češvan	říjen - listopad		
kislev	listopad - prosinec	<i>Svátek zasvěcení</i> "Chanuka" - začátek	25. kislev (osm dní)
tevet	prosinec - leden	<i>Svátek zasvěcení</i> "Chanuka" – konec <i>Půst 10. tevetu</i> "Asara be-tevet"	1. tevet 10. tevet
švat	leden - únor	<i>15. ševat</i> "Tu-bi-Ševat"	15. švat
adar	únor - březen	<i>Svátek losů</i> "Purim"	14. adar
nisan	březen - duben	<i>Svátek překročení, Svátek nekvašených chlebů</i> "Pesach" <i>Den památky na šoa a hrdinství</i> "Jom ha-šo'a"	15. – 21. nisan v Izraeli 15. - 22. nisan v diaspoře 27. nisan v Izraeli 19. duben v diaspoře
ijar	duben - květen	<i>Den vzpomínky na padlé vojáky Izraele</i> "Jom ha-zikaron" <i>Den nezávislosti Izraele</i> "Jom ha-acma'ut" <i>Den Jeruzaléma</i> "Jom jerušalajim"	4. ijar 5. ijar 28. ijar
sivan	květen - červen	<i>Svátek týdnů</i> "Šavuot"	6. sivan v Izraeli 6. - 7. sivan v diaspoře
tamuz	červen - červenec	<i>Půst 17. tamuzu</i> "Šiva asar be-tamuz"	17. tamuz
av	červenec - srpen	<i>Půst 9. Avu</i> "Tiša be-Av"	9. av
elul	srpen - září		

[3]

1.5 Stravování

Stravování má v Judaismu mnoho pravidel, která se musí dodržovat. Pokrmy musí být obřadně čisté "košer" (určité potraviny jsou z rituálního hlediska povolené a tudíž se mohou konzumovat). Pravidla „kašrut se rozdělují na 4 pravidla. [8, 9]

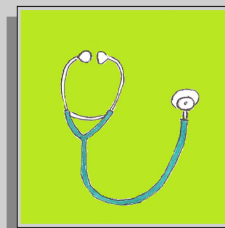
1. Povoleno maso ke konzumaci musí pocházet ze sudokopytníků s rozpolcenými kopyty a přežvýkavců zároveň – ovce, hovězí dobytek, kozy, jeleni. Ryby musí mít šupiny a ploutve. Dále je povolena drůbež – kuře, krůta, husa, kachna a holub. [7, 8]
2. Konzumované maso musí pocházet z ritálně provedené porážky. [8]
3. Mléčné a mastné potraviny se musí rozdělávat. Nestačí potraviny jen dělit, ale je důležité používat i na každý druh jiné nádoby. [7, 8]
4. O svátcích je důležité dodržovat příkazy, které se týkají stravování. [7]

2 HOSPITALIZACE

V judaismu se zdraví řadí na nejvyšší příčky žebříčku hodnot. [7]

Židé mohou přijímat a podstoupit:

- TRF,
- vakcíny,
- léky,
- biopsii,
- amputaci (ortodoxní Židé požadují navrácení amputované končetiny či orgánu, protože tělo má být pochováno do země celé)
- pitvu (jen za předpokladu, že nebudou odebrány orgány ani jiné části těla). [7]

2.1 Potrat

Podle rabínského práva začíná lidský život narozením a proto je terapeutický potrat povolen. Jestli-že vyšel plod z dělohy, je nedotknutelný a to dokonce i z hlediska záchrany života matky. Hormonální antikoncepci a vasektomii judaismus zakazuje. [6]

2.2 Nemoc a smrt

Onemocní-li Žid, nemá zůstat opuštěn. Povinností každého Žida je návštěva nemocných, avšak hlavní povinnosti spojené s návštěvami a zařizováním pohřbu bere na sebe pohřební bratrstvo „chevra kadiša“. Pohřební bratrstvo je skupina dobrovolníků, která poskytuje nemocnému a jeho blízkým pomoc jak praktickou, tak i duchovní. Základním právem nemocného je vyzpovídat se ze svých hříchů a pronést svá poslední slova v podobě modlitby Šema Jisrael. [5, 7]

Péče o zemřelého

- Tělo se položí na zem, zahalí plachtou a u hlavy se zapálí svíce.
- Dále se tělo rituálně omyje (muže omývá muž, ženu žena) teplou vodou s rozmíchaným vejcem, symbolem života.
- Odstraní se zbytky nečistot za nehty a vlasy se učešou.
- Nakonec se tělo pokropí vínem a během celého procesu je pronášena modlitba.
- Po usušení je tělo oblečeno do kalhot, košile, rubáše, který je přepásán opaskem a na hlavu je nasazena čepice.
- Muži jsou ještě zahalováni do modlitebního pláště, kterému se ustříhnou třásně. [5,7]

Pohřeb

- Židovský zákon přikazuje pohřbít nebožtíka v den úmrtí nebo druhý den po smrti.
- V diaspoře se tělo uloží do rakve a posype se trochou hlíny ze Svaté země. Do rakve je zakázáno vkládat jakékoliv šperky, ozdoby a z oblečení nebožtíka nesmí být patrný rozdíl mezi chudými a bohatými.
- V Izraeli se tělo pohřbívá do země bez rakve. Tělo musí být pohřbeno celé a nesmí mu chybět žádná část. [5,7]

SOUPIS BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ

1. DOLEŽELOVÁ, Jana, Alexandr PUTÍK a Jiřina ŠEDINOVÁ. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Židovské muzeum, 1995, 101 s. ISBN 80-856-0814-6.
2. KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Vyd. 1. Překlad Dušan Zbavitel. Praha: Knižní klub, 2003, 192 s. ISBN 80-242-0983-7.
3. NEWMAN, Ja'akov a Gavri'el SIVAN. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Vyd. 1. Překlad Markéta Zbavitelová, Dušan Zbavitel. Praha: Sefer, 1992, 285 s. ISBN 80-900-8953-4.
4. PODLEŠÁK, Jan. *Dějiny náboženství: Živé náboženské systémy*. České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Katedra společenských věd, 1997.
5. PUTÍK, Alexandr, Eva KOSÁKOVÁ a Dana CABANOVÁ. *Židovské tradice a zvyky: svátky, synagoga a běh života*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005, 87 s. Průvodce expozicí. ISBN 80-868-8901-7.
6. RALBOVSKÁ, Rebeka. *Multikulturní přístup pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Evropské vzdělávací centrum Praha, 2009, 102 s. ISBN 978-80-87386-02-6.
7. TÓTHOVÁ, Valérie. *Kulturně kompetentní péče u vybraných minoritních skupin*. 1. vyd. Praha: Triton, 2012, 277 s. ISBN 978-80-7387-645-6.
8. VRIES, S. *Židovské obřady a symboly*. Vyd. 1. Překlad Marie Holá. Praha: Vyšehrad, 2009, 299 s. ISBN 978-807-0219-638.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

9. ŠPIRUDOVÁ, Lenka, Jindra BURSOVÁ, Danuška TOMANOVÁ a Eva PRŮCHOVÁ. *Multikulturní ošetrovateľství ve vzdělávání sester na středních a vyšších zdravotnických školách: Výstup prvního roku práce na projektu - pracovní materiál* [online]. 1. vyd. Olomouc: Lékařská fakulta, Pedagogická fakulta, 2002 [cit.2013-11-05]. Dostupné z: http://www.eifzvip.cz/dokumenty/elektronicka_knihovna/osetrovatelstvi_vzdelavani.pdf

ODBORNÝ ČASOPIS

10. ŠTAMPACH, Ivan.O. Směry v judaismu. *Dingir: Současný judaismus*. 2001, č. 1, s. 10-11.